

ZDENĚK ČEŠKA—JIRÍ ŠVESTKA

Ke stavu a úkolům vědy občanského práva hmotného, občanského práva procesního a rodinného práva po XVI. sjezdu KSČ

XVI. sjezd KSČ inspirovaný myšlenkovým bohatstvím XXVI. sjezdu KSSS představuje významný mezník na cestě naší společnosti při uskutečňování dlouhodobé generální linie strany — výstavbě rozvinutého socialismu. Tato generální linie vytyčená již na XIV. sjezdu KSČ a prohloubená XV. sjezdem KSČ byla na XVI. sjezdu KSČ se zřetelem k novým vnitřním i vnějším podmínkám tvůrčím způsobem dále rozpracována a konkretizována pro období osmdesátých let. Takto zformulovaný komplexní program politického, hospodářského, sociálního a duchovního rozvoje dává naší společnosti jasný směr zajišťující její perspektivu v dalších letech. Program dalšího rozpracování výstavby rozvinuté socialistické společnosti je v plném souladu se životními zájmy našich pracujících, kteří v jeho aktivním a iniciativním naplňování ve své každodenní činnosti spatřují základní záruky svých sociálních jistot a vymožeností. Naše socialistická společnost, jak bylo zdůrazněno na XVI. sjezdu KSČ,¹⁾ nashromáždila v průběhu socialistické výstavby hmotné zdroje i společenské duchovní síly, které od XV. sjezdu KSČ dále rozmnožila, čímž vytvořila spolehlivý základ pro svůj další rozvoj. Tento základ však je třeba dále upevňovat a zároveň ho i co nejúčinněji využívat.

V naší socialistické společnosti se neplánuje pro plán, neorganizuje výroba pro výrobu, nýbrž veškeré společenské úsilí je zaměřeno k prospěchu pracujících. Přitom nejde jen o růst jejich hmotné spotřeby, nýbrž úsilí společnosti v sobě zahrnuje i rozvoj jejich vzdělání a kultury, péče o zdraví, o zlepšení životního a pracovního prostředí apod. Zkrátka, blaho člověka a všestranný harmonický rozvoj jeho osobnosti je a zůstává nejvyšším smyslem snažení naší socialistické společnosti.²⁾

Při uskutečňování výše zmíněného dlouhodobého programu rozpraco-

¹⁾ Srov. Zprávu o činnosti strany a vývoji společnosti od XV. sjezdu KSČ a další úkoly strany, Rudé právo ze dne 7. 4. 1981, str. 4 (dále jen Zpráva o činnosti), jakož i Zprávu o hlavních směrech hospodářského a sociálního rozvoje ČSSR na léta 1981 až 1985, Rudé právo z 8. 4. 1981 (dále jen Zpráva o hlavních směrech). Srov. též Zprávu o činnosti ÚV KSSS XXVI. sjezdu a další úkoly strany ve vnitřní a zahraniční politice, Rudé právo ze dne 24. února 1981, str. 2 a násl.

²⁾ Srov. již cit. Zprávu o činnosti, str. 4.

vaného a konkretizovaného XVI. sjezdem KSČ na období osmdesátých let připadá významné poslání i státu a právu, které se stávají jedněmi z nezastupitelných nástrojů organizace a řízení základních procesů výstavby rozvinuté socialistické společnosti. Toto poslání státu a práva se v soudobých podmínkách zvyšuje v důsledku růstu tempa výstavby rozvinuté socialistické společnosti, složitosti sociálně ekonomických souvislostí i dalšího rozvoje socialistické demokracie spočívajícího ve stále širší účasti lidí na každodenním řešení státních a společenských záležitostí.

Totéž zvlášť platí i o občanském právu hmotném, občanském právu procesním a rodinném právu, jakožto neoddělitelných součástech jednotného systému našeho socialistického práva. Tato právní odvětví upravují společenské vztahy, do kterých občané v masovém měřítku každodenně a prakticky po celou dobu svého života od narození až do smrti vstupují při uspokojování svých osobních a rodinných potřeb. Tím tato právní odvětví mají velmi blízko k realizaci samotné podstaty cílového principu socialistické společnosti, jímž je — jak bylo opětně zdůrazněno na XVI. sjezdu KSČ — soustavná péče o hmotnou a duchovní úroveň občanů. Proto také tato právní odvětví odůvodněně tvoří významné a velmi citlivé součásti právního základu našeho státního a společenského života. Lze předpokládat, že organizující a řídicí úloha těchto právních odvětví bude v souvislosti s pokračujícím sociálně ekonomickým a politickým rozvojem společnosti, jakož i se stabilizací a dalším zkvalitňováním dosaženého standardu životní úrovně občanů všech společenských vrstev³⁾ zákonitě vzrůstat. Tím bude zákonitě vzrůstat i společenský význam a odpovědnost vědy těchto právních odvětví.

II.

XVI. sjezd KSČ a jeho závěry se staly významnou příležitostí k tomu, aby i věda občanského práva hmotného, občanského práva procesního a rodinného práva věcně a střízlivě bilancovala svůj dosavadní vývoj, včetně určení a zhodnocení svých důležitých vývojových etap, otevřeně a kriticky se vyjádřila k nedostatkům, které v oblastech těchto právních odvětví přetrvávají, zejména však, aby s vědomím svého společenského poslání i odpovědnosti za upevňování a prohlubování této významné části právního základu státního a společenského organismu vytyčila v souvislosti s potřebami naší společnosti své nové úkoly. Jde o úkoly, na které bude třeba jako na rozhodující soustředit v dalším období pozornost a jejich splněním přispět k úspěšnému uskutečňování programu vytyčeného nejvyšším stranickým zasedáním.

III.

1. Národní a demokratická revoluce, jež vedla k zásadním politickým a hospodářským změnám v naší společnosti, únorové vítězství pracujícího lidu a přijetí Ústavy 9. května, která u nás poprvé výslovně zakotvila

³⁾ Srov. již cit. Zprávu o činnosti, str. 3.

společenské vlastnictví k výrobním prostředkům, to vše položilo základy socialistického pojetí i občanského práva hmotného, občanského práva procesního i práva rodinného. Toto nové pojetí, vycházející z marxistickoleninského učení o státu a právu, znamenalo u nás přerušení dosavadní kontinuity s buržoazním pojetím těchto právních odvětví. Nové pojetí jak občanského práva hmotného a občanského práva procesního, tak i rodinného práva, které se v důsledku kvalitativně odlišného nazírání socialistické společnosti na manželství a rodinu vyčlenilo z rámce občanského práva, bylo vyjádřeno v občanském zákoníku a občanském soudním řádu z r. 1950, jakož i v zákonu o právu rodinném z r. 1949. Tyto kodexy, které se staly významnými součástmi zákonodárného systému, začaly v oblastech svých normativních úprav působit od samého začátku své účinnosti jako aktivní nástroje budování základů socialistické společnosti.

2. Věda socialistického občanského práva hmotného, občanského práva procesního i nově se rozvíjejícího rodinného práva, jejíž představitelé byli v tomto období soustředěni zejména na právnických fakultách v Praze a Bratislavě, zaměřila pozornost svého bádání zejména na sociálně ekonomické základy těchto právních odvětví, na jejich předměty, jakož i na jejich stěžejní zásady a instituty. Všechny tyto klíčové otázky uvedených právních odvětví věda postupně na vysoké teoretické a ideologické úrovni rozpracovala. Vzorem i zdrojem poučení jí přitom byla sovětská věda jako první marxistickoleninská věda o státu a právu na světě. Z oblasti občanského práva hmotného lze uvést zejména teoretické rozpracování obecných otázek vlastnických vztahů, včetně soustavy jednotlivých druhů vlastnického práva, občanskoprávních smluv, odpovědnostních vztahů, jakož i některých dalších specifických otázek závazkového práva. Předmětem zvýšené pozornosti vědy občanského práva hmotného se staly již v této době též otázky osobně majetkových vztahů, zvláště pak autorských vztahů. V oblasti občanského práva procesního byly předmětem prvořadého vědeckého zájmu základní zásady občanského soudního řízení, zejména zásada materiální pravdy, dále dokazování jako stěžejní součást řízení, soudní rozhodnutí a účast prokurátora v občanském soudním řízení. Podle sovětského vzoru začala být jako samostatný obor pěstována i organizace justice a prokuratury, zahrnující rovněž otázky organizace státních notářství a advokacie. V oblasti rodinného práva se rozvíjející vědecký výzkum soustředil zejména na klíčovou otázku zásad socialistického rodinného práva, zvláště pak na zásadu rovnosti muže a ženy a jejich záruk, na nové právní postavení rodičů a dětí, jakož i na nové pojetí majetkových vztahů manželů a vyživovací povinnosti. Závažný přínos pro komplexní rozpracování základů teorie občanského práva hmotného, občanského práva procesního, jakož i rodinného práva představovala v tomto prvním období vydání jednotlivých učebnic. Tyto učebnice zároveň sehrály významnou úlohu při výchově socialistické právní inteligence, jakož i při formování dalších vědeckých generací těchto odvětví socialistického práva. V oblasti občanského práva procesního splnil své společenskoprávní poslání i vědecky koncipovaný komentář k občanskému soudnímu řádu. Postupně se ve všech těchto právních odvětvích začala prosazovat ten-

dence zpracovat monograficky všechny závažnější okruhy otázek, a tak vytvářet předpoklady pro vypracování jednotlivých vědeckých systémů. K významné realizaci této tendence však došlo v tomto období pouze v oblasti občanského práva hmotného.

3. V průběhu dalšího společenského vývoje se začalo z rámce občanského práva hmotného stále výrazněji vyčleňovat pracovní právo, zemědělsko-družstevní právo, jakož i hospodářské právo. U posléze uvedeného práva byl položen základ samostatného vývoje již vydáním zákona č. 99/1950 Sb. o hospodářských smlouvách a arbitráži (významnou etapu v jeho vývoji tvořila i souhrnná zákonná úprava smluvního systému socialistických organizací č. 69/1958 Sb.; v době svého vydání však citovaný zákon tvořil integrální součást občanského práva). Zvláště o pojetí a postavení hospodářského práva byly — podobně jako i v ostatních socialistických zemích — vedeny dlouhotrvající diskuse. Nakonec převážilo pojetí samostatného a na občanském a správním právu nezávislého hospodářského práva, což později nabylo svého výrazu rovněž v zákonodárství. V rámci tohoto procesu se od občanského práva procesního oddělila úprava i učení o hospodářské arbitráži a řízení před ní.

4. Po přijetí nové ústavy z r. 1960 byla na základě usnesení ÚV KSČ z 8. prosince 1960 přijata řada nových základních právních předpisů, včetně nově koncipovaného občanského zákoníku z r. 1964. Tento nový občanský zákoník vyjádřil v právní nadstavbě jak po obsahové, tak formální stránce nejnovější vývoj upravované oblasti sociálního života. Konceptně se omezil na úpravu těch společenských vztahů majetkového a osobního charakteru, které se uskutečňují na základě právní rovnosti a zásadní dispozitivnosti (autonomie) a funkčně slouží k uspokojování osobních (hmotných a duchovních) potřeb občanů. Naproti tomu hospodářský zákoník z r. 1964 sjednotil právní normy, které upravují vzájemné vztahy socialistických organizací a vznikají při realizaci a v rámci socialistického společenského vlastnictví v procesu uskutečňování a řízení jejich hospodářské činnosti. Podle nového občanského soudního řádu z r. 1963 soudy v občanském soudním řízení projednávají a rozhodují věci, které vyplývají z občanskoprávních, pracovních, rodinných a družstevních vztahů, pokud je podle zákona neprojednávají a nerozhodují o nich jiné orgány. Nové pojetí občanského zákoníku si vynutilo i speciální úpravu společenských vztahů vznikajících v mezinárodním obchodu (zákoník mezinárodního obchodu z r. 1963) s tím, že nová kvalita a zvlátnosti mezinárodně obchodních vztahů mezi hospodářskými organizacemi socialistických zemí RVHP došly svého výrazu zejména ve Všeobecných dodacích podmínkách RVHP. Mezi nově přijatými základními právními předpisy tohoto období byl i zákon o rodině z r. 1963.

5. Věda od samého počátku nabytí účinnosti nového občanského zákoníku, občanského soudního řádu i zákona o rodině začala cílevědomě rozpracovávat teoretické základy zkoumaných právních odvětví, jakož i zásady a instituty základních právních předpisů s hlavním zřetelem k novým obsahovým prvkům. Předmětem pozornosti vědy občanského práva hmotného se staly klíčové otázky občanskoprávního (majetkového

i osobnostního) postavení občanů jako významného prvku jejich celkového právního postavení a zároveň jako integrální součásti jejich sociálního postavení vůbec. Již tradičně bohatá literární tvorba se v tomto období týkala zejména osobního vlastnictví, včetně osobního vlastnictví k bytům, osobního užívání, zvláště osobního užívání k bytům (včetně družstevních bytů), občanskoprávní prevence, vazeb subjektivních občanských práv a občanskoprávních povinností v systému socialistické demokracie, ochrany subjektivních občanských práv, zejména občanskoprávní ochrany osobnosti občana, promlčení subjektivních občanských práv, občanskoprávní odpovědnosti, jakož i základních otázek osobně majetkových práv, zejména autorského práva. V oblasti občanského práva procesního byla hlavní pozornost věnována zejména umístění občanského procesního práva v systému práva, jakož i vztahy občanského práva procesního k právu hmotnému, dále předmětu občanského soudního řízení, dispoziční zásadě, výchovnému a preventivnímu působení soudů, rozdílu mezi sporným a nesporným řízením, žalobě, jakož i řízení o žalobách, soudním rozhodnutím, odvolání i mimořádným opravným prostředkům, otázkám dokazování, rozhodování pracovních sporů rozhodčími komisemi a konečně některým základním otázkám nuceného výkonu rozhodnutí. Byla zpracována i srovnávací studie o organizaci justice a prokuratury v zemích socialistického společenství. V oblasti rodinného práva se teoretický výzkum soustředil — v některých otázkách s přihlédnutím k multidisciplinárním aspektům — zejména na otázky manželství a úlohu rodinného práva při jeho upevňování, na problematiku rozvodu, rodičovských práv, jakož i odpovědnosti rodičů za řádnou výchovu dětí, forem náhradní rodičovské péče (zejména osvojení a pěstounské péče). K ucelenému rozpracování teoretických základů všech zkoumaných právních odvětví došlo i v tomto období v učebnicích jako základních učebních pomůckách. Věda při zásadně pozitivním ocenění základních kodexů zkoumaných právních odvětvích pro další rozvoj upravených společenských vztahů však zároveň kriticky poukazovala na některé jejich nedostatky, které se v praxi začaly postupně projevovat. Šlo zejména o nedostatky, které měly při tvorbě zákonodárství zdroj v některých nereálných pohledech na společenský vývoj a jež mj. vedly i v těchto oblastech k přecenění tempa odumírání určitých institutů.

6. Po krizovém období let 1968—1969, jehož důsledky se v oblastech občanského práva hmotného, občanského práva procesního a rodinného práva projevily podstatně méně než v některých jiných právních odvětvích, věda občanského práva hmotného, občanského práva procesního a rodinného práva pokračovala v řešení dosavadních úkolů. Přitom — navazujíc na závěry příslušných stranických dokumentů, zejména na závěry Poučení o krizovém vývoji ve straně a společnosti — akcentovala zejména ideologické aspekty těchto úkolů. Zároveň se však s ohledem na dále se vyvíjející potřeby společnosti orientovala na vytyčení některých nových úkolů. V obou těchto směrech splnila v tomto období svou úlohu zejména první oborová konference ČSAV, která byla uspořádána v Mariánských Lázních v r. 1972. Avšak i další práce, vydávané v tomto období a navazující na výsledky konference právníků-komunistů konané v r. 1971, vedly

k dalšímu významnému prohloubení teoretických a ideologických základů těchto právních odvětví. Z těchto prací je třeba na prvním místě jmenovat nová vydání učebnic. Rovněž i další výzkum stále důsledněji usiloval o zařazování teoretických výkladů do širších sociálně ekonomických a politických souvislostí s cílem ukázat důležitost těchto odvětví a jejich právních úprav jak pro zvyšování a zabezpečování životní úrovně občanů a tím i jejich sociálních jistot, tak pro formování a prosazování principů socialistického způsobu života občanů (zejména včetně důrazu na řádné plnění povinností, jakož i na utužování kázně a odpovědnosti).

7. Na základě a v rámci nově přijatého Jednotného programu společenských věd pro léta 1975–1980 došlo v oblasti občanského práva hmotného, občanského práva procesního a rodinného práva k cílevědomému soustředění sil vědeckých pracovníků na zpracování některých témat zvláštní společenské závažnosti a perspektivnosti. V oblasti občanského práva hmotného šlo konkrétně o otázky osobních užívacích vztahů k pozemkům, odpovědnostních vztahů a disciplíny, všeobecných osobnostních vztahů, jakož i otázky vlivu mezinárodní socialistické integrace na oblast autorských a průmyslových práv. V oblasti občanskoprávních procesních vztahů vystoupila do popředí teoretických výzkumů závažná problematika nápravy vadných rozhodnutí. V oblasti rodinného práva byl vědecký zájem soustředěn na majetkové vztahy mezi rodiči a dětmi. Tento vědecký výzkum jak svým zaměřením, tak některými dosaženými výsledky vytvořil mj. předpoklady pro plnější začlenění těchto oborů do státního programu základního výzkumu připravovaného v rámci sedmé pětiletky a orientovaného na rozpracování koncepce, rozvoje a záruk občanských a lidských práv v podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti.⁴⁾ Přínos k dalšímu komplexnímu prohloubení teoretických a ideologických základů teorie zkoumaných odvětví lze očekávat i od nově připravovaných celostátních učebnic. Tyto učebnice se zároveň stanou prvním uceleným teoretickým výkladem nových, resp. podstatně rozšířených institutů, jež zavedou připravované novelizace. Dosaženým kladem je vydání učebnice organizace justice a prokuratury. Lze předpokládat, že pro své úsilí o teoretický přístup k řešení praktické občanskoprávní problematiky splní svou úlohu i komentář k občanskému zákoníku. Jde u nás o první ucelený komentář socialistického občanského hmotného práva, jehož příprava se stala vzorem příkladné spolupráce rozsáhlého okruhu pracovníků teorie, praxe a legislativy. V současné době začínají práce i na přípravě nových komentářů k občanskému soudnímu řádu a k zákonu o rodině. Povzbuzující pro další rozvoj zkoumaných odvětví práva je rovněž skutečnost,

⁴⁾ Důležitost zpracování těchto otázek vyplývá nejen z nezbytnosti ukázat zásadní rozdíly socialistické a buržoazní ideologie v přístupu k jednomu ze závažných problémů současné doby, nýbrž zároveň přispět k formulaci marxisticko-leninské koncepce lidských práv. Tato koncepce totiž napomáhá objevovat efektivnost systému socialistické demokracie, jejích předností před buržoazní demokracií, zejména však odhaluje skutečné postavení jednotlivce (osobnosti) v socialistické společnosti jako nejvyšší sociální hodnoty (srov. k tomu „Marksisticko-leninskaja koncepcija prav čelověka i sovremennaja ideologičeskaja borba“, SGiP č. 7/1980, str. 4, 12).

že teoreticky i ideologicky závažnými a perspektivními tématy se zabývají kvalifikační práce mladých vědeckých pracovníků. Tím vším jsou postupně vytvářeny předpoklady pro realizaci vrcholného cíle, který ve všech těchto odvětvích práva představuje v období výstavby rozvinuté socialistické společnosti vypracování jejich vědeckých systémů. K započetí prací na těchto dílech však bude možno přistoupit až po náležitém časovém odstupu, který je třeba vyplnit soustavnou, intenzivní a seriózní vědeckou prací co nejširšího okruhu pracovníků těchto odvětví práva. Právě v této souvislosti je namístě učinit zmínku o tom, že na úsecích vědy občanského a rodinného práva — vzdor jejich profilujícímu postavení a společenské důležitosti — nepracuje zatím tolik pracovníků, kolik by bylo pro splnění jejich závažných úkolů třeba. O to více je proto nutno v těchto vědeckých oblastech netrpět tříštění sil, nýbrž naopak tyto síly soustřeďovat na rozhodující směry bádání. Soustavné vyhledávání a objevování talentovaných a ideologicky vyspělých mladých pracovníků zůstává rovněž pro tato odvětví práva i nadále naléhavým požadavkem. V těchto odvětvích práva jako profilujících totiž obzvláště platí, že jejich síla, autorita, vliv a perspektiva závisí od velkých a pracovitých talentů, kteří chápou poslání vědy v socialistické společnosti, svou osobní odpovědnost vůči této společnosti a jež — považující zájem socialismu za svůj nejvlastnější zájem — se aktivně svou vědeckou prací angažují za hodnoty socialismu, za politiku KSČ. Tyto talenty je však třeba nejen vyhledávat a objevovat, nýbrž je zároveň i správně vést (významná úloha připadá v tomto směru školitelům, odpovídajícím jak za jejich odbornou, tak i ideověpolitickou úroveň), vzdělávat a kultivovat, zejména je systematicky a řádně vyzbrojovat z metodologického hlediska, naučit se s nimi pracovat i spolupracovat. Jejich práci je přitom nutno hodnotit nejen z hlediska jejich úsilí a snah, nýbrž — a to především — z hlediska dosahování konkrétních výsledků a efektivnosti výzkumu. K dokreslení kádrového zabezpečení těchto odvětví práva se nelze nezmínit ani o počtu vědeckých hodností, které tu byly zatím v těchto oblastech uděleny. Až doposud bylo ve všech zkoumaných právních odvětvích uděleno celkově toliko 6 hodností doktorů právních věd (z toho jeden doktor věd již zemřel; za posledních 10 let byly uděleny pouze dvě tyto hodnosti) a 32 hodností kandidátů věd.

8. Další rozvoj zkoumaných společenských vztahů, více jak šestnáctileté zkušenosti nabyté v praxi s aplikací základních kodexů, podstatnější prohloubení poznatků teorie i praxe, to vše vytvořilo podmínky pro hlubší a zároveň komplexnější poznání jak podstaty (tj. předmětu a metody — režimu) občanského práva hmotného, občanského práva procesního i rodinného práva, tak jejich úlohy v soudobých společenských podmínkách. Tyto skutečnosti zároveň umožnily přistoupit k prvému zásadnějšímu hodnocení účinnosti zákonodárství na občanskoprávním a rodinněprávním úseku s cílem je zdokonalovat z hlediska jejich kvality a účelnosti. Šlo konkrétně o to, jak tyto části socialistického právního řádu v duchu generální linie politiky KSČ normativně vyjadřují a respektují dosažený stav upravovaných společenských vztahů dané vývojové etapy socialistické společnosti a zároveň jak zabezpečují jejich další rozvoj a zákonitou dy-

namiku. Toto hodnocení bylo uskutečněno politickoprávními analýzami, které se opíraly o bohaté zkušenosti dosavadní společenskoprávní praxe, zejména praxe justiční, jakož i o poznatky teoretických výzkumů. Výsledkem těchto analýz byl závěr, že zkoumané kodexy až dosud plnily vcelku uspokojivě svá společenská poslání a že i v soudobých náročných podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti osmdesátých let zůstávají způsobilým právním základem pro zabezpečení dalšího rozvoje a dynamiky upravovaných společenských vztahů. Zároveň však bylo konstatováno, že tento závěr neplatí o všech dílčích částech jednotlivých kodexů. Úprava některých dílčích společenských vztahů chybí, resp. není provedena v dostatečném rozsahu, úprava jiných dílčích vztahů byla dalším společenským vývojem překonána. Potřebu zcela nové úpravy některých otázek nastolil přirozeně pokračující dynamický rozvoj společnosti. V těchto směrech provedené politickoprávní analýzy potvrdily mj. i odůvodněnost určité části dosavadních kritických připomínek vznášených vědou těchto odvětví. Politickoprávní analýzy vyústily v návrh novelizace zkoumaných kodexů. Tyto novelizace mají přispět k dalšímu rozšíření, prohloubení, a tím zdokonalení jak občanskoprávního a rodinněprávního postavení občanů, ochrany jejich práv i zákonných zájmů, neboli k posílení jejich občanskoprávních a rodinněprávních jistot, jakožto významných prvků jejich celkových sociálních jistot, tak zároveň ochrany zájmů společnosti.

9. Současný stav, potřeby a možnosti socialistické společnosti, jakož i zabezpečování dalšího rozvoje její výstavby v podmínkách spojování vědeckotechnického pokroku s přednostmi socialistického zřízení, význam zkoumaných kodexů jak pro zajišťování dosaženého stupně životní úrovně občanů a její další zkvalitňování, tak pro formování a upevňování principů socialistického způsobu života občanů, bohaté zkušenosti získané s dosavadní zákonodárnou úpravou, poznatky politickoprávních analýz, vyúsťující do připravované novelizace zkoumaných kodexů, prohloubení výzkumů teorie a nikoli v poslední řadě nezbytnost přispívat aktivně k ideologickému boji, který v současné době sílí mezi socialistickou a buržoazní vědou i na právní frontě, to vše vytvořilo předpoklady pro to, aby si věda občanského práva hmotného, občanského práva procesního i rodinného práva vytyčila úkoly odpovídající požadavkům a potřebám současných podmínek výstavby rozvinuté socialistické společnosti. Prvý krok ke splnění tohoto cíle znamenala II. oborová konference občanského práva hmotného, občanského práva procesního a rodinného práva, která se konala v r. 1980 v Ruprechtově u Brna za velmi široké a aktivní účasti zástupců teorie, praxe a legislativy těchto odvětví.⁵⁾ Konference, která byla významným příspěvkem pracovníků civilistické obce k připravovanému XVI. sjezdu KSČ, vedle řady konkrétních pozitivních výsledků a podnětů zároveň v souladu s celospolečenskými požadavky upozornila

⁵⁾ Základní referát na téma „Úkoly občanského práva hmotného, občanského práva procesního a rodinného práva v současných podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti“ zpracovali pro tuto konferenci autoři této stati.

na nutnost věnovat i v těchto oblastech v dalším období mimořádnou pozornost zvyšování kvality a efektivnosti vědeckých výzkumů, a tím prohlubování jejich užitečnosti pro praxi.⁶⁾ Konference zároveň zdůraznila, že k vytyčeným úkolům se bude nutno vracet v souvislosti s výsledky jednání XVI. sjezdu KSČ.

Tato stať je pokusem o to, rozpracovat úkoly vědy občanského práva hmotného, občanského práva procesního i rodinného práva ve světle závažných a podnětných závěrů tohoto nejvyššího stranického zasedání.

Autoři stati jsou si přitom vědomi toho, že rozpracování těchto úkolů nemůže být pouze jednorázovou záležitostí, nýbrž že je třeba se k závěrům a inspirujícím podnětům XVI. sjezdu KSČ ve vědecké činnosti i těchto odvětví soustavně vracet.

IV.

Vytyčit bližší i dlouhodobé úkoly vědy občanského práva hmotného, občanského práva procesního a rodinného práva v současných podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti osmdesátých let předpokládá vyjít jednak z analýzy jejího dosaženého stavu, potřeb a možností, jakož i z jejích bezprostředních úkolů i perspektivních cílů, jednak — a to zároveň — ze základního společenského poslání těchto právních odvětví, které je těmito rozhodujícími skutečnostmi určováno.

Jak analýza dosaženého stavu, potřeb a možností naší socialistické společnosti, tak její úkoly a cíle pro období osmdesátých let byly všestranně rozpracovány a konkretizovány XVI. sjezdem KSČ. Stalo se tak jednak ve Zprávě o činnosti strany a vývoji společnosti od XV. sjezdu KSČ a dalších úkolech strany, jednak ve Zprávě o hlavních směrech hospodářského a sociálního rozvoje ČSSR na léta 1981–1985.⁷⁾ Závěry obou těchto základních dokumentů charakterizují současný stav naší společnosti jako období budování rozvinuté socialistické společnosti se všemi zákonitostmi (politickými, ekonomickými, třídními aj.), které jsou s tímto obdobím spjaty. Obsahem tohoto vývojového období je vyzrávání socialistického společenského řádu, úsilí o trvalý rozvoj výrobních sil založený prvořadě na spojování vymožeností vědeckotechnické revoluce s přednostmi socialismu, stále plnější uspokojování hmotných a kulturních potřeb, rozvoj a zdokonalování socialistické demokracie, prohlubování internacionálních svazků se socialistickým společenstvím, nebývalý rozvoj společenské iniciativy, růst socialistického uvědomění. Základními prostředky ke splnění těchto úkolů, včetně úkolu stále plnějšího uspokojování hmotných a kulturních

⁶⁾ I pro oblast vědy zkoumaných odvětví práva potvrdil platnost tohoto principu XVI. sjezd KSČ, totiž „... aby se tvůrčí úsilí vědeckých a výzkumných pracovníků nezaměřovalo jen podle jejich individuálních zájmů, ale podle požadavků a potřeb společnosti...“; „... Je na čase si uvědomit, že co nejužší integrace vědy a výroby je jedním z nejdůležitějších požadavků současnosti...“ (srov. již cit. Zprávu o činnosti, str. 4).

⁷⁾ Srov. Rudé právo ze dne 7. a 8. dubna 1981.

potřeb členů společnosti, a tím zabezpečování a další zkvalitňování dosaženého stupně životní úrovně, jsou zejména trvalé rozvíjení efektivnosti a výkonnosti národního hospodářství, urychlování vědeckotechnického pokroku, širší a efektivnější zapojení do mezinárodní dělby práce (zejména formou socialistické ekonomické integrace), zvyšování exportní schopnosti, podstatné zvýšení úrovně a činnosti řízení.⁸⁾ To jsou hlavní záruky, že v souladu s přednostmi socialistického společenského zřízení bude v konečných důsledcích zajištěno další prohlubování a posilování sociálních jistot a vymožeností členů naší společnosti.

Významné poslání při realizaci všech těchto úkolů připadá v soudobých společenských podmínkách státu a právu, které se stávají jedněmi z nezastupitelných nástrojů organizace a řízení procesů výstavby rozvinuté socialistické společnosti. Bylo již řečeno, že s ohledem jednak na růst tempa rozvoje socialistické společnosti, na stabilizaci a další zkvalitňování životní úrovně, jednak na podstatu upravovaných společenských vztahů a jejich význam pro každodenní život občanů všech společenských vrstev se zvyšuje i úloha občanského práva hmotného, občanského práva procesního a rodinného práva, jakožto důležitých a neoddelitelných součástí právního základu našeho státního a společenského organismu. Tím se ovšem otvírají nové úkoly a perspektivy i pro vědu těchto právních odvětví.

2. Občanské právo hmotné, občanské právo procesní i rodinné, které — jak je obecně uznáváno — patří k základním odvětvím vnitřně jednotného systému práva, přispívají v komplexu společenských nástrojů ke splnění výše uvedených úkolů společnosti svým specifickým a nezastupitelným způsobem. Tímto svým posláním spjatým nerozlučně s jejich sociálně ekonomickým základem se socialistické občanské právo hmotné, občanské právo procesní i rodinné právo kvalitativně a zároveň trvale odlišuje od stejných částí soudobého buržoazního práva. Toto kvalitativní a trvalé odlišení nelze v současném ideologickém boji silícím i na právní frontě ztrácet nikdy ze zřetele. Proto je třeba nadále rozhodně odhalovat a ofenzivně bojovat se všemi pokusy, které usilují o jakékoli formy konvergence i v oblastech těchto odvětví práva.⁹⁾

3. Cíle sledované naší socialistickou společností vtiskují občanskému právu procesnímu i rodinnému právu výrazně humanistický a demokratický charakter, což vystupuje z hlediska ideologické funkce všech těchto odvětví v současném mezinárodně silícím zápase do popředí i na právní frontě. Právě tak subjektivistické odtrhování zkoumaných odvětví práva od dosaženého stavu, potřeb i možností výstavby rozvinuté socialistické společnosti vede nutně i v těchto oblastech sociálního života k nereálným závěrům, které musí být z hlediska celospolečenských požadavků dříve či později korigovány (o tom nás i v těchto oblastech názorně přesvědčily

⁸⁾ Srov. již cit. Zprávu o činnosti, str. 4.

⁹⁾ Srov. již cit. Zprávu o činnosti, podle které „...zůstává základním příkazem veškeré naší ideologické činnosti vést lidi k třídní bdělosti a nesmiřitelnosti s buržoazní ideologií...“ (str. 4).

některé zkušenosti z minulých let, kdy došlo k přecenění tempa odumírání některých právních institutů).

4. Má-li být příspěvek občanského práva hmotného, občanského práva procesního a rodinného práva k zajištění výše uvedených úkolů, který před socialistickou společností v soudobých podmínkách 80. let stojí, skutečně efektivní, musí být v komplexu působících společenských nástrojů, včetně nástrojů právních, specifický a tím nezastupitelný.

Specifičnost a tím i nezastupitelnost poslání občanského práva hmotného, občanského práva procesního a rodinného práva je určována jednak specifickým předmětem jejich úpravy, jednak specifickou metodou (režimem) jejich úpravy neboli souhrnně vyjádřeno jejich specifickou podstatou. Z toho důvodu má při úvaze o poslání těchto odvětví práva, jejich zákonodárství a aplikační praxe základní význam hluboké a pravdivé teoretické objasnění jak společenských vztahů, které tvoří předmět jejich úprav, tak právní metody (režimu), kterými jsou tyto společenské vztahy upravovány. Proto vystupuje zcela zákonitě do popředí prioritní a nezastupitelná úloha vědy socialistického občanského práva hmotného, občanského práva procesního i rodinného práva a její poznávací funkce

5. Platí, že bez vědy si nelze spolehlivě osvojit základní znalosti občanského práva hmotného, občanského práva procesního a rodinného práva ani jako odvětví práva, ani jako systému zákonodárství, ani jako učební (pedagogické) disciplíny, ani jako základu aplikačněprávní praxe. Věda občanského práva hmotného, občanského práva procesního i rodinného práva svými východisky a koncepcemi, vycházejícími z vědeckých principů marxismu-leninismu, razí cestu občanskoprávnímu a rodinnoprávnímu zákonodárství, praxi a jejich potřebám. Tak v souladu se zájmy společnosti zajišťuje vědecký přístup k normativnímu řízení příslušných oblastí sociálního života s cílem zdokonalovat co do kvality a účelnosti tuto významnou část právního základu státního a společenského života. Právě tak ovšem platí, že věda občanského práva hmotného, občanského práva procesního a rodinného práva se nemůže odtrhovat od praxe a života i jejich požadavků, neboť by ji to vzdalovalo od základního smyslu její existence. Proto je třeba, aby věda občanského práva hmotného, občanského práva procesního a rodinného práva nejen vyjadřovala potřeby a požadavky společenskoprávní praxe, nýbrž zároveň aby ve smyslu vzájemného působení a ovlivňování byla nosnost jejich poznatků a závěrů soustavně ověřována, korigována a zpřesňována společenskoprávní praxí. I pro vědu občanského práva hmotného, občanského práva procesního i rodinného platí, že si svou společenskou prestiž a autoritu získává a bude i v budoucnu získávat nejen dosaženými výsledky, nýbrž i tím, jak aktuálně a angažovaně reaguje a bude reagovat na požadavky, které na ni praxe a život kladou. I pro tuto oblast vědy platí požadavek vyslovený na XVI. sjezdu KSČ, podle kterého „co nejužší integrace vědy a výroby je jedním z nejdůležitějších požadavků současnosti“.¹⁰⁾

Lze to vyjádřit i tak, že věda zkoumaných právních odvětví musí při

¹⁰⁾ Srov. již cit. Zprávu o činnosti, str. 4.

jednotném uplatňování teoretických a politickoprávních hledisek ovlivňovat vývoj těchto právních odvětví novými podněty, odpovídajícími jak současným, tak perspektivním potřebám rozvoje socialistické společnosti. Jen tak věda těchto právních odvětví může pozitivně a vskutku efektivně ovlivňovat jejich rozvoj v duchu náročných požadavků formulovaných XVI. sjezdem KSČ.

To vše není přirozeně dobře možné bez dalšího vnitřního rozvoje samotné vědy těchto právních odvětví a zvýšení efektivnosti jejich výsledků. Tento rozvoj vědy zkoumaných právních odvětví a zvýšení efektivnosti jejich výsledků předpokládají nejen hluboké pronikání do podstaty společenské reality a jejich skutečných problémů, atmosféru živých a tvůrčích diskusí, konstruktivních úvah i kritických analýz, přispívajících jak k překonávání nedostatků těchto odvětví, tak zároveň potvrzujících a umocňujících jejich pozitivní rysy a přednosti, koncentraci sil na rozhodující směry výzkumu, důsledné využívání výhod mezinárodní socialistické spolupráce zejména se sovětskou vědou, ale rovněž osobní odvahu podstupovat rizika i případné střety v boji o nové a pokrokové přeměny — to vše i v této vědecké oblasti vždy se zásadovým stranickým přístupem.

6. Úkoly vědy občanského práva hmotného, občanského práva procesního i rodinného práva lze v současných podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti osmdesátých let charakterizovat v základních rysech takto:

a) Vědeckou metodou poznávat zákonitosti zkoumaných oblastí sociálního života a na tomto základě teoreticky objasňovat specifickou podstatu jak předmětu, tak metody (režimu) zkoumaných odvětví. Takto získané poznatky musí věda systematicky uspořádat v logicky ústrojný, propracovaný a ucelený systém, neboli v teorii občanského práva hmotného, občanského práva procesního a rodinného práva. Tím, že věda na základě zákonitostí zkoumaných oblastí sociálního života objasňuje specifickou podstatu předmětu a metody (režimu) svých odvětví ve formě teorie (teoretických kategorií), vytváří potřebné teoretické předpoklady a metodologická východiska pro adekvátní zákonodárné koncepce úpravy příslušných oblastí společenských vztahů. Tím z hlediska požadavků, kladených na základní výzkum, věda občanského práva hmotného, občanského práva procesního a rodinného práva uskutečňuje stěžejní poslání, které jí ve společnosti prvořadě a nezastupitelně náleží. I pro vědu těchto právních odvětví platí, že vědecký pokrok je úzce spjat zejména se základním výzkumem. V této souvislosti nelze zapomínat ani na to, že základní výzkum profilujících odvětví práva jako významných prvků celkového socialistického společenského systému zároveň přispívá k co nejlépejšímu pochopení vývojových tendencí socialistických právních úprav vůbec. Je obecně uznáváno, že právě zkoumaná právní odvětví, jako je občanské právo hmotné a občanské právo procesní, jsou historickým zdrojem jurisprudence a že jejich úloha, podněty, inspirace a tím vším příspěvek k tvorbě základního pojmového aparátu věd o státu a právu pokračuje i nadále. S tímto prvořadým posláním vědy těchto právních odvětví úzce

souvisí i její další významný úkol. Na základě hluboké a pravdivé analýzy stavu, zákonitostí a potřeb, neboli objektivních faktorů příslušných oblastí sociálního života, jakož i v souladu s jejími základními vývojovými tendencemi, věda občanského práva hmotného, občanského práva procesního a rodinného práva musí na základě vědecky podložených úvah a dlouhodobějších prognóz předvídat s náležitým předstihem jak bezprostřední alternativy, tak zároveň perspektivy dalšího rozvoje a dynamiky svých odvětví. Tím věda těchto odvětví práva vytyčuje spolehlivá orientační vodítka právní politice, zejména zákonodárství, pro tvorbu občanskoprávních a rodinněprávních předpisů. Jen na základě takového přístupu věda občanského práva hmotného, občanského práva procesního a rodinného práva přispívá k tomu, aby se zejména základní občanskoprávní a rodinněprávní předpisy staly jako významné prvky právního řádu relativně stabilními nástroji normativního řízení upravovaného typu společenských vztahů. I věda zkoumaných odvětví práva přitom musí v zájmu úzkého spojení se společenskou praxí, která v důsledku vývoje a rozvoje svých potřeb vytyčuje stále nové požadavky, své alternativy soustavně rozvíjet, zdokonalovat a zpřesňovat, a tak zvyšovat jejich kvalitu, efektivnost a účelnost. Proto mají i pro rozpracování úkolů vědy občanského práva hmotného, občanského práva procesního a rodinného práva takový základní význam výsledky XVI. sjezdu KSČ.

b) V současné době vystupuje i ve vědě zkoumaných odvětví práva více do popředí potřeba přihlížet k vlivům prohlubujícího se procesu mezinárodní socialistické integrace.¹¹⁾ Při dialektickém respektování jak základní obecné společenskoekonomické a třídní podstaty i cílů občanského práva hmotného, občanského práva procesního i rodinného práva všech socialistických zemí, tak zároveň specifických podmínek jejich vývoje, jakož i zvláštností tvorby zákonodárství jednotlivých socialistických zemí, vystupuje spolu s prohlubující se mezinárodní dělbou práce do popředí nutnost hlubšího využívání i integrace poznatků, dosahovaných ve vědě ostatních socialistických zemí, zejména ve vědě sovětské. V tomto směru musí plnit svou úlohu i socialistická srovnávací věda občanského a rodinného práva.

c) Dalším významným úkolem vědy občanského práva hmotného, občanského práva procesního a rodinného práva je, aby na základě svých teoretických poznatků a závěrů hodnotila, zda platné občanskoprávní a rodinně právní zákonodárství jako systém, jejich jednotlivé občanskoprávní a rodinněprávní instituty, popř. i pouze jednotlivá ustanovení, jsou adekvátním (tj. ani zastaralým, avšak ani subjektivisticky anticipovaným) právním zprostředkováním stavu, zákonitostí a potřeb společenských vztahů upravovaných oblastí sociálního života, a tím i způsobitelným nástrojem jejich úpravy i dalšího rozvoje a dynamiky. Zkrátka, jde o to, aby věda při jednotném uplatňování teoretických i politickoprávních hledisek

¹¹⁾ Srov. již cit. Zprávu o činnosti, kde se obecně pro celou vědeckovýzkumnou základnu praví, že je třeba „...rozvinout svou spolupráci s vědci a výzkumníky zemí RVHP, zejména se sovětskými ...“ (str. 4).

náležitě hodnotila, jak příslušné zákonodárství vyjadřuje společenskou realitu a zároveň jak ji i vykládá. Závěry svých teoretických výzkumů věda občanského práva hmotného, občanského práva procesního a rodinného práva musí — v souladu s obecně platným požadavkem XVI. sjezdu KSČ o pružném uvádění vědeckých poznatků do života a praxe¹²⁾ — s náležitým časovým předstihem předpokládat pro účely právní politiky, konkrétně zejména pro účely soustavného zdokonalování zákonodárné činnosti a zvýšení efektivnosti právních norem na občanskoprávním a rodinněprávním úseku. V rámci tohoto úkolu věda zkoumaných odvětví musí v souladu s dalším rozvojem společenských potřeb a požadavků zároveň věcně a kriticky upozorňovat na ty obsahové mezery, popř. jiné nedostatky platného zákonodárství, které již nelze uspokojivě řešit pouhým výkladem aplikační praxe, nýbrž — v souladu s principem socialistické zákonnosti — novou právní úpravou (dialektická jednotu kritičnosti na straně jedné a pozitivních — konstruktivních návrhů na straně druhé). Za těchto podmínek, kdy dochází k podstatnému rozdílu mezi požadavky praxe a potřebami společnosti na straně jedné a právní úpravou na straně druhé, není provedení nové úpravy v rozporu s postulátem stability tak významných prvků právního řádu, jaké v soudobé socialistické společnosti představuje občanský zákoník, občanský soudní řád a zákon o rodině. Věda občanského práva hmotného, občanského práva procesního i rodinného práva nesmí v souvislosti se svým úsilím o další zdokonalování zákonodárné činnosti a tím i prohlubování socialistické zákonnosti na občanskoprávním a rodinněprávním úseku ztrácet ze zřetele (zatím ne vždy plně docenovanou) ani potřebu respektovat specifickou způsobu a prostředků občanskoprávní a rodinněprávní úpravy. Věda proto musí vždy pečlivě hodnotit, zda každá varianta navrhovaného řešení odpovídá podstatě společenských vztahů upravovaných zkoumanými odvětvími, resp. zda není v rámci jednotného právního řádu namísto volit k dosažení společensky sledovaných cílů jiné adekvátnější právní prostředky. Zároveň bude třeba dbát i o přesnost, věcnost, konkrétnost a srozumitelnost legislativního vyjádření jako nepodcenitelných součástí celkové právní kultury. Návrh zásad novelizace občanského zákoníku, občanského soudního řádu a zákona o rodině k tomu v nedávné době poskytl v nejednom směru příležitost. Zejména náležité teoretické objasnění specifické podstaty zkoumaných odvětví umožnilo spolehlivě se orientovat v jednotlivých zásadách navrhované novelizace z hlediska jejich opodstatněnosti a funkčnosti. V souladu s tímto úkolem nelze zapomínat ani na to, že se ukazuje potřeba podstatněji prohlubovat i dosavadní způsoby zkoumání společenského působení, účinnosti, aprobe, resp. akceptace základních právních předpisů občanského práva hmotného, občanského práva procesního i rodinného práva, kteréžto způsoby mohou být zdrojem celé řady nových poznatků (srov. např. zejména metodu tzv. konkrétního sociologického výzkumu, resp. další metody matematické, logické, srovnávací aj.).

¹²⁾ Srov. již cit. Zprávu o činnosti, str. 4.

d) Ruku v ruce s tím, co bylo již řečeno, věda občanského práva hmotného, občanského práva procesního a rodinného práva musí na základě výsledků svého teoretického bádání i zevšeobecňování zkušeností právní praxe napomáhat i tvůrčímu výkladu základních otázek platného občanského a rodinného zákonodárství aplikační praxí, a tak mít úzký styk jak se současnými, tak i postupně vznikajícími konkrétními praktickými potřebami. Přitom musí působit k tomu, aby aplikace základních otázek v praxi odpovídala specifické podstatě občanského práva hmotného, občanského práva procesního i rodinného práva a aby tak byly posilovány vědecké základy aplikační činnosti státních orgánů. Zkrátka, věda svým přístupem musí zároveň napomáhat k umocňování pozitiv a předností interpretace a aplikace těchto významných součástí socialistického práva. V tomto směru zatím méně kritický přístup vědy v těchto právních odvětvích není v souladu ani s jejím společenským posláním, ani se nestává potřebným přínosem pro samotnou aplikační praxi.

e) V neposlední řadě věda občanského práva hmotného, občanského práva procesního i rodinného práva musí vést z hlediska své ideologické a třídní funkce ofenzívně pojatý, zásadový a vědecky fundovaný boj proti buržoazním koncepcím (zejména soudobým), jakož i proti všem socialismu cizím názorům a vlivům, které pronikají či v různé formě přežívají i v občanskoprávní a rodinněprávní oblasti s cílem zdůvodňovat kvalitativní přednosti socialistického občanskoprávního a rodinněprávního systému. Tímto způsobem se věda zkoumaných právních odvětví organicky včleňuje do silícího ideologického boje, který je v dnešním třídně rozděleném světě veden v mezinárodním měřítku.¹³⁾

Plněním všech těchto úkolů je věda občanského práva hmotného, občanského práva procesního a rodinného práva stranická,¹⁴⁾ neboť slouží k zabezpečení cílů stanovených a sledovaných politikou KSČ a prospěšných všemu pracujícímu lidu v procesu výstavby rozvinuté socialistické společnosti.

Občanské právo hmotné

Občanské právo hmotné plní v současných podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti osmdesátých let, pro něž je charakteristické spojování vědeckotechnického pokroku s přednostmi socialistického zřízení, dvě základní poslání.

Prvým základním posláním občanského práva hmotného je přispívat v oblasti svého specifického normativního působení prostřednictvím soustavně zdokonalovaného a v praxi náležitě fungujícího systému majetkových, osobně majetkových a ryze osobních (osobnostních) vztahů, které se uskutečňují na základě právní rovnosti a zásadní dispozitivnosti (autonomie) a jež funkčně slouží k uspokojování osobních potřeb občanů,

¹³⁾ K tomu srov. již cit. Zprávu o činnosti „...budujeme socialismus, novou společnost v podmínkách úporného boje dvou protichůdných společenských soustav, dvou nesmiřitelných ideologií. Této realitě se nemůže nikdo vyhnout...“ (str. 4).

¹⁴⁾ Srov. již cit. Zprávu o činnosti, str. 5.

k zajištění a stabilizaci dosaženého stupně životní úrovně i k jejímu dalšímu zkvalitňování s cílem postupného vytváření stále lepších podmínek pro všestranný a vyvážený rozvoj jejich osobnosti.

K tomuto poslání občanského práva je třeba ve světle závěrů XVI. sjezdu KSČ v širších sociálně ekonomických a politických souvislostech dodat toto:

Základ zajištění dosaženého stupně životní úrovně občanů a její další zkvalitňování v současných podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti tvoří stabilní růst a dynamičnost národního hospodářství na základě zvyšování výkonnosti společenské výroby, zejména pak urychlování vědeckotechnického rozvoje, širšího a účinnějšího zapojení do mezinárodní dělby práce, zejména socialistické ekonomické integrace, zvýšení efektivnosti a kvality práce na všech úsecích, neboli výraznější posilování a prosazování intenzifikačních faktorů v životě celé společnosti.¹⁵⁾ Tato cesta intenzivního rozvoje je zákonitě spjata se zvyšující se úlohou subjektivního činitele — občanů v jejich každodenní praktické činnosti, a to nejen v procesu společenské práce, nýbrž i ostatních oblastí sociální aktivity. A právě v této souvislosti vystupuje do popředí význam organizující a řídicí úlohy občanského práva. Tím, že občanské právo upravuje adekvátně sociálně ekonomickým a politickým zákonitostem současného období výstavby rozvinuté socialistické společnosti jak majetkové, tak osobně majetkové i ryze osobní (osobnostní) vztahy, uskutečňující se na základě právní rovnosti a zásadní dispozitivnosti (autonomie) a funkčně sloužící k uspokojování osobních potřeb občanů, přispívá významně v souladu se zájmy občanů k jejich seberealizaci v každodenním životě, k jejich spokojenému životu, ke všestranně vyváženému rozvoji jejich osobnosti i tvůrčí činnosti, a tím vším k prohlubování jejich životních a sociálních jistot. Tímto způsobem se však občanské právo zároveň nezastupitelně podílí i na vytváření důležitého předpokladu pro zrod potřebné společenské, zejména pracovní tvořivé a činorodé aktivity občanů, která je nezbytná pro splnění již zmíněných náročných — zejména národohospodářských — úkolů a tím pro další prosperitu společnosti jako celku i rozvoj jejich jednotlivých členů.¹⁶⁾ Zejména dnes při realizaci záměrů Souboru opatření ke zdokonalování plánovitého řízení národního hospodářství obzvláště platí, že jen takový občan, který zvyšuje produktivitu, efektivnost, hospodárnost a kvalitu své práce a vůbec svůj podíl na společenské aktivitě a iniciativě je s to dostát náročným požadavkům, které na něho současné období výstavby rozvinuté socialistické společnosti klade. Takovému občanovi se také výsledky jeho poctivé práce podle jejího množství, jakosti a společenského významu reálně vrátí v podobě plnějšího uspokojování jeho osobních potřeb (vzájemná přímá souvislost mezi uspokojováním osobních potřeb občana a zabezpečováním jeho životní úrovně

¹⁵⁾ Srov. již cit. Zprávu o činnosti, str. 4.

¹⁶⁾ Srov. již cit. Zprávu o činnosti, kde se praví, že svou reálnou perspektivu „... opíráme o sílu nejcennější — o iniciativu uvědomělého člověka, pro něhož se socialismus stal naplněním jeho tužeb...“ (str. 6).

na straně jedné a přínosem každého občana, zejména pracovním přínosem k rozvoji společnosti na straně druhé.¹⁷⁾ Zkrátka, platí to, co bylo v souvislosti s koncipováním rozvoje životní úrovně pro období osmdesátých let jasně řečeno na XVI. sjezdu KSČ, totiž že „... životní úroveň každého pracovníka by měla odpovídat jeho přínosu k rozvoji společnosti“. Občanské právo se tak zároveň stává jedním z nástrojů státu a společnosti při uskutečňování kontroly míry práce a míry spotřeby.

Druhým — a to neméně důležitým — posláním občanského práva hmotného je přispívat v oblasti svého specifického normativního působení k tomu, aby se uspokojování osobních potřeb občanů, k němuž prostřednictvím upravovaných společenských vztahů dochází, uskutečňovalo za soustavného sjednocování zájmů občanů se zájmy společnosti, které kladou mj. důraz na řádné plnění povinností, na upevňování kázně (včetně kázně smluvní), jakož i na růst odpovědnosti.¹⁸⁾ Tento stav sjednocování přispívá důležitým způsobem k tomu, aby se socialistická společnost rozvíjela jako harmonický celek. Celou myšlenku lze vyjádřit i tak, že i k uspokojování osobních potřeb občanů prostřednictvím společenských vztahů upravovaných občanským právem musí docházet v souladu s normami a principy socialistického způsobu života. Toto poslání občanského práva vyplývá z toho, že ani ve zkoumané oblasti uspokojování osobních potřeb občanů se zájmy společnosti nerealizují jako automatický, bezrozporný a okamžitý důsledek socialistického výrobního způsobu a socialistické demokracie. K jejich prosazování (jak např. právě v současné době vyplývá z intenzivního úsilí společnosti o vypořádání se s takovými nežádoucími jevy, jako je obohacování se v rozporu s vynaloženým množstvím a jakostí práce užitečné pro společnost, různé formy spekulace, působení škod aj.) je nutno využívat všech způsobilých prostředků, které má společnost k dispozici, včetně prostředků občanského práva. Tím i občanské právo ve významné a zvlášť citlivé oblasti sociálního života, spjaté s občany prakticky od jejich narození až do smrti, přispívá k jejich formování jako lidí socialistické éry (nikoli tedy jako izolovaných jedinců), jejich socialistického myšlení a jednání. Plněním tohoto poslání se občanské právo stává v oblasti uspokojování osobních potřeb občanů důležitým kritériem (hranicí) toho, co je v ní socialistické (k jehož podpoře a k dalšímu rozvíjení musí vytvářet potřebné právní předpoklady) a naopak, co je tu socialismu cizí (jehož důsledné potlačování je neméně závažným úkolem občanského práva). Občanské právo tak v rovině právní nadstavby přispívá k celospolečenskému úsilí o odstranění jevů, které jsou neslučitelné se socialismem a tím ve svých důsledcích k respektování souladu individuálních zájmů se zájmy celospolečenskými.

Z těchto dvou základních posláních občanského práva hmotného určova-

¹⁷⁾ Srov. již cit. Zprávu o činnosti, str. 4, jakož i cit. Zprávu o hlavních směrech, str. 3.

¹⁸⁾ „Socialistickou demokracii budeme rozvíjet v jednotě obou jejích stránek — v uplatňování práv i v plnění povinností občanů vůči společnosti...“ (srov. již cit. Zprávu o činnosti, str. 5).

ných stavem, potřebami a možnostmi současné socialistické společnosti, jakož i jejími úkoly a cíli stanovenými XVI. sjezdem KSČ, je třeba dovodit konkrétní dlouhodobé i bližší úkoly vědy tohoto právního odvětví. Efektivním plněním těchto úkolů, tj. dosahovat konkrétních kvalitních výsledků svého výzkumu, věda občanského práva hmotného může dostat náležitě ve své společenské úloze, tj. přispívat k tomu, aby působení tohoto právního odvětví odpovídalo náročným požadavkům dosažené etapy výstavby rozvinuté socialistické společnosti, a tak přispělo k soustavnému zdokonalování této významné části právního základu našeho státního a společenského života.

Klíčovým a zároveň dlouhodobým úkolem nadále zůstává prohlubování základního teoretického výzkumu týkajícího se propracování pojetí (koncepce) občanského práva v soudobých podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti a vycházejícího z objasnění podstaty jak společenských vztahů, které tvoří předmět občanského práva, tak metody (režimu) jejich právní úpravy. Tento výzkum by měl zároveň přispět jednak k přesnějšímu odlišení občanského práva od jiných odvětví práva (jde zvláště o odlišení od těch odvětví práva, která se postupně z původního univerzálního občanského práva vydělila, jako zejména právo rodinné, pracovní, zemědělsko-družstevní, hospodářské), jednak — a to zároveň a zejména — k poznání toho, co je všem těmto odvětvím práva, případně některým z nich společné (dialektika diferencujícího i integrujícího). V tomto směru bude nutno překonávat přetrvávající izolovanost vědeckých výzkumů těchto odvětví a podporovat prohlubování jejich potřebné a užitečné koordinace i komplexnosti. Jen takový teoretický výzkum, který bude dále prohlubovat poznání předmětu a metody (režimu) občanského práva a zároveň v dialektické jednotě vymezovat jak jeho diferencující, tak integrující znaky ve vztahu k ostatním odvětvím, přispěje k propracování jeho pojetí (koncepce) a tím zároveň k objasnění jeho skutečného postavení a místa v systému práva a jeho hierarchii. Jen tehdy také bude teorie občanského práva spolehlivou orientační oporou jak občanskoprávnímu zákonodárství, tak i občanskoprávní aplikační praxi, neboli vyjádřeno jinak, stane se tou „nejužitečnější praxí“.

S tímto prvořadým zaměřením základního teoretického výzkumu je úzce spjata potřeba dalšího hlubšího zkoumání podstaty občanskoprávního vztahu jako základní občanskoprávní kategorie, jakož i jeho jednotlivých prvků (složek), tj. jeho subjektů, předmětu, zejména pak subjektivních občanských práv a povinností, tvořících občanskoprávní postavení občanů. V naší literatuře zatím chybí hlubší a zároveň ucelené zpracování subjektivních občanských práv, které by s využitím předcházejících poznatků teorie i zevšeobecněných zkušeností dosavadní praxe objasnilo v nových společenských podmínkách budování rozvinutého socialismu, zejména jejich sociálně ekonomickou i právní podstatu (včetně vztahu mezi subjektivním právem občana a jeho oprávněných zájmů), jejich nabývání, záruky jejich realizace, jejich vztah k nárokům, jejich výkon (včetně problematiky zneužití), jejich ochranu, jakož i jejich nerozlučnou jednotu s povinnostmi. I do oblasti upravované občanským právem je třeba dů-

sledně promítnout obecný marxisticko-leninský princip o nerozlučné jednotě práv a povinností občanů s cílem ukázat, že realizace subjektivních občanských práv je úzce spjata a přímo podmíněna plněním povinností občanů, jakož i upevňováním jejich kázně a odpovědnosti. V souvislosti s ochranou subjektivních občanských práv bude třeba s ohledem na prohlubující se rozvoj vědeckotechnického pokroku a s využitím zkušeností zejména ostatních socialistických zemí zaměřit pozornost výzkumu i na aktuální problematiku zabezpečování ochrany životního prostředí občanů cestou občanskoprávních prostředků (včetně jejich možností i mezí). V rámci tohoto výzkumu bude třeba zejména uvážít, do jaké míry lze k určitému dosažení sledovaného cíle, tvořícího dnes nedílnou součást životní úrovně, využít některých tradičních občanskoprávních forem, či jaké volit případně nové prostředky této občanskoprávní ochrany. Takový komplexní přístup k subjektivním občanským právům vytvoří předpoklad jak pro jejich vlastní náležité chápání a fungování v socialistické společnosti (včetně jejich vzájemné vazby s povinnostmi jako dvou nerozlučně spjatých prvků socialistické demokracie, jež zajišťují jednotu zájmů společnosti a jedince ve zkoumané oblasti), tak pro osvětlení jejich úlohy v celkovém systému práv a povinností (postavení) občana v podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti. Posléze zmíněný aspekt vystupuje do popředí v pokračujícím ideologickém boji socialismu a kapitalismu o lidská práva i na právní frontě.

V souladu se zákonitostmi a potřebami společnosti i jejich dalším rozvojem, jakož i ve shodě se specifickou podstatou občanského práva vystupuje do popředí nutnost dalšího rozpracování problematiky občanskoprávních smluv. V občanském právu jde o základní hybné síly, jejichž prostřednictvím je uváděn proces realizace uspokojování nejrůznějších osobních potřeb občanů podle jejich uvážení a zájmů v život. To se v první řadě týká občanskoprávních úkonů, včetně problematiky vůle a její autonomie, vad této vůle, rozvíjející se problematiky vytváření úkonů prostřednictvím automatů a počítačů, ale i aktuálních otázek absolutní a relativní neplatnosti právních úkonů apod. Stranou pozornosti výzkumu však nemůže zůstat ani nejvýznamnější část právních úkolů, kterou tvoří občanskoprávní smlouvy. Tu půjde zejména o výzkum optimálního vztahu a vazby smluvní dispozitivnosti a kogentnosti, právní úpravy některých otázek uzavírání smluv, které nastolil moderní technický a společenský rozvoj (srov. smluvní problematiku spjatou s provozem prodejních samoobsluh, s provozem těch samoobsluh, kde sám občan používá strojů, které mu organizace dala k dispozici, jako např. samoobslužných prádelen, s provozem dopravních prostředků — samoobslužných vozů atd.). V souvislosti s výzkumem občanskoprávních smluv bude třeba v souladu se specifickou podstatou občanského práva, jakož i s ohledem na značnou mnohotvárnost praktického života věnovat při výzkumu pozornost i tzv. nepojmenovaným smlouvám (§ 51 obč. zák.) a docenit jejich význam pro náležité uspokojování osobních potřeb občanů. Z hlediska jak dosaženého stavu i potřeb společnosti, tak tendencí jejího dalšího vývoje se ukazuje, že institut občanskoprávních smluv je třeba využívat rovněž tam, kde

se s jeho funkcí původně nepočítalo (např. využití smluvního principu při vzniku věcných břemen).

Hlubší a soustavnou pozornost je třeba v celé oblasti občanského práva věnovat i rozpracování správného vztahu mezi zákonem a podzákonnými (odvozenými) normativními akty s cílem posilovat v souladu se zvyšováním úlohy práva a upevňováním zákonnosti poslání zákona. V celé oblasti občanského práva musí jít o posilování zákona všude tam, kde se jedná o zabezpečení základního a stabilního občanskoprávního (majetkového či osobnostního) postavení občanů, včetně jejich právní jistoty.

V rámci výše uvedených úkolů vědy občanského práva obecné povahy je třeba se zmínit rovněž o tom, že v dalším období bude třeba při výzkumu věnovat větší pozornost než doposud mnohostrannému vlivu vědeckotechnického pokroku i na společenské vztahy upravované občanským právem. Půjde přitom nejen o některé již zmíněné vlivy v oblasti právních úkonů a smluv, nýbrž i výzkum takových otázek, jako jsou např. občanskoprávní aspekty problematiky tzv. sdruženého inkasa, automatizovaného poskytování některých služeb, jakož i celá řada otázek spjatých s odpovědností (srov. např. jen některé otázky odpovědnosti ve zdravotnictví všude tam, kde rozvoj vědy a techniky rozšířil možnosti diagnostických a terapeutických zákroků, právě tak jako možnosti, aby si občan-pacient prováděl některé léčebné úkony sám — např. při hemodialýze, ale i jinde). Stranou pozornosti však nemůže zůstat ani oblast osobních vztahů, kde rozvoj techniky zvyšuje rovněž možnost různých forem zásahů do osobnostní sféry občana (srov. mj. např. zpracování osobních dat elektronickými počítači apod.). V této souvislosti nejsou zanedbatelné ani významné občanskoprávní aspekty rozvíjejících se transplantací orgánů a tkání (zatím u nás komplexně zákonodárně neřešené; pokud však jsou tyto otázky zčásti legislativně zakotveny, děje se tak zatím jen ve vyhláškách). Věda při tomto výzkumu nesmí zřetel ze zřetelů základní hledisko, totiž že úkolem občanského práva je sladit v oblasti jeho normativního působení společenský zájem jak na realizaci a dalším rozvoji vědeckotechnického pokroku, tak zároveň na zabezpečení účinné ochrany občanskoprávního postavení občana. Lze to vyjádřit i tak, že jde o to i v této oblasti promyšleně regulovat a tím žádoucím směrem usměrňovat společenské důsledky vědeckotechnického pokroku.

U osobního vlastnictví, jakožto jednoho z občanskoprávních institutů, který slouží k uspokojování osobních potřeb občanů, se ukazuje potřeba — vzdor poměrnému rozpracování — jeho výzkum v určitých směrech dále prohlubovat. V soudobých společenských podmínkách vystupuje do popředí nejen výzkum místa osobního vlastnictví v systému socialistických vlastnických vztahů (zejména jeho spojení se socialistickým vlastnictvím jako jeho základem), postavení osobního vlastnictví z hlediska práv i povinností občana, nýbrž v širších sociálně politických souvislostech i výzkum nezastupitelného podílu této občanskoprávní kategorie, v níž se realizuje zásada „každý podle svých schopností, každému podle jeho práce“ jak pro zabezpečování a další zkvalitňování životní úrovně občanů a její míry, tak i pro formování a upevňování principů socialistického

způsobu života. Půjde zkrátka o to, aby věda a výzkum občanského práva přispívaly mj. k poznání, že osobní vlastnictví je třeba chápat jako vlastnictví nerozlučně spjaté se socialistickým způsobem rozdělování a nikoli jako nějakou pouhou náhražku za soukromé vlastnictví a dále že občan jako osobní vlastník se nemůže v socialistické společnosti plně realizovat pouze a toliko jako vlastník, hromadící bez rozumné míry hmotné statky, nýbrž že život v socialistické společnosti má pestřejší a bohatější škálu hodnot.

Z jednotlivých problémů osobního vlastnictví se na základě dosavadních zkušeností praxe ukazuje potřeba teoreticky hlouběji rozpracovat jednak otázky nabývání osobního vlastnictví v souladu se základními principy socialismu, jednak otázky předmětu osobního vlastnictví (se zvláštním zaměřením na rodinné domky, na stavby pro individuální rekreaci, jako jsou zejména rekreační domky a rekreační chalupy, na byty, právě tak jako na nezemědělskou půdu, konkrétně na stavební parcely a zahrádky, kterých je používáno výlučně k uspokojování osobních potřeb občanů.) Pozornost je třeba věnovat i některým otázkám ochrany osobního vlastnictví. Z tohoto hlediska bude s ohledem na požadavek právní jistoty třeba urychleně dopracovat nikoli jasný právní režim „majetku získaného z nepoctivého zdroje“, právě tak jako „majetku nahromaděného nad míru osobní potřeby vlastníka, jeho rodiny a domácnosti“. Řešení okruhu všech výše vzpomenutých otázek ukáže patrně potřebu přispět v širších právně politických souvislostech ke komplexnímu dořešení vztahu osobního vlastnictví na straně jedné a zbytků soukromého vlastnictví na straně druhé. V této souvislosti je nutno upozornit i na současné společensky nežádoucí jevy, které vyžadují dořešení, tj. na spekulace se stavbami i stavebními parcelami, jakož i na obcházení maximálně přípustných cen při prodeji nemovitostí.

Dosavadní zkušenosti přesvědčují i o potřebě postupně prohlubovat teoretický výzkum osobního bezpodílového vlastnictví manželů, a to počínaje jeho podstatou, přes rozsah a míru dispozice manželů, zánik majetkového společenství a jeho vypořádání a konče jeho optimálním zákonodárným zařazením. Hovoří pro to poměrně vysoký stupeň hmotné životní úrovně manželských společenství, právě tak jako zvyšující se frekvence a objem majetkových transakcí, jejichž subjekty jsou manželé. Na jedné straně přibývají majetková práva manželů, na druhé straně — vzhledem k sociální politice státu — vzrůstá i počet majetkových závazků — zejména mladších manželů — vůči socialistickým peněžním organizacím. Pro potřebu tohoto výzkumu hovoří i poměrně častý rozpad manželství a nezbytnost řešit rychle, leč s nezanedbáním požadavku právní ochrany a jistoty, vypořádání jejich majetkových společenství.

Zvlášť naléhavě bude třeba urychleně zpracovat ty okruhy společenských vztahů, jež budou nově upraveny, resp. podstatně rozšířeny novelou k občanskému zákoníku, jako jsou držba a vydržení, věcná břemena, susedská práva, jakož i neplatnost právních úkonů. Přitom půjde nejen o to podat ucelený teoretický výklad jejich podstaty a funkcí v soudobé socialistické společnosti, nýbrž zároveň o jejich organické zařazení do stávající

struktury občanského práva a občanského zákoníku. V této souvislosti bude nutno ukázat na to, že zavedení, resp. podstatnější rozšíření těchto institutů nepředstavuje nějaký mechanický návrat k dřívější klasické občanskoprávní úpravě, nýbrž že jde o to využít je — po obsahovém působení soudobým společenským podmínkám a v souladu s nashromážděnými poznatky praxe — k zabezpečení náležitého a úplnějšího uspokojování osobních potřeb občanů. Proto jejich zavedení, resp. podstatné rozšíření není v rozporu s podstatou a funkcí socialistického občanského práva.

Více jak šestnáctileté zkušenosti s právním institutem osobního užívání, který tvoří další významnou občanskoprávní formu sloužící k uspokojování dlouhodobých (leckdy celoživotních) osobních potřeb občanů a tím k upevňování jejich důležitých sociálních jistot, jakož i poměrná teoretická rozpracovanost tohoto institutu (zejména pokud jde o institut osobního užívání bytu), umožňují rovněž přistoupit postupně ke komplexnímu prohloubení jeho výzkumu. Do popředí pozornosti by měly vystoupit zejména takové základní otázky, jako je sociálně ekonomická a právní podstata tohoto institutu, společné a rozdílné znaky dvou hlavních typů tohoto institutu, tj. osobního užívání bytu a osobního užívání pozemku. V širších souvislostech bude třeba docenit i význam tohoto institutu jak pro zabezpečování a další zkvalitnění životní úrovně občanů, tak pro formování a utužování principů jejich socialistického způsobu života. Pozornost si zaslouží i organická vazba mezi zdokonalováním a prohlubováním občanskoprávních záruk těchto užívacích práv a řádným plněním povinností jak ze strany organizací, kterým přísluší hlavní péče při zabezpečování těchto potřeb občanů (není tajemstvím, že neplnění povinností ze strany bytových organizací, resp. organizací zabezpečujících poskytování služeb spojených s osobním užíváním bytu vede k zhoršování stavu bytového fondu a zároveň zůstává častou příčinou konfliktů a následných sporů s občany), tak ze strany uživatelů-občanů (např. jejich řádné ačasné placení úhrady za užívání, jejich šetrný vztah k bytovému fondu apod.). V souvislosti s osobním užíváním pozemku se bude třeba v širších souvislostech zabývat i tím, zda § 490 odst. 2 obč. zák. plní svůj předpokládaný účel, tj. funkčně přispívá k dostatečnému zajištění přechodu pozemků do fondu státního socialistického vlastnictví. Zvýšenou a dlouhodobější pozornost si právě v této oblasti vyžádá i výzkum vztahu občanského práva a správního práva (zvláště správního práva bytového a stavebního), zejména hledání optimální funkčnosti jejich vazeb. Pro svůj společenský význam si vyžadují soustavnou a trvalou pozornost rovněž aktuální a frekventované otázky družstevních bytů (např. zvláště otázky týkající se společného členství manželů v SBD, jejich společného členství a užívání, zejména v případě kumulace takových předmětů užívání, jako jsou byt a garáž).

Významnou úlohu při zprostředkování procesu uspokojování osobních potřeb občanů a tím pro zabezpečování a další zkvalitňování jejich životní úrovně plní i závazkové právo. V jeho rámci je třeba věnovat zvláštní pozornost zejména službám. Dnes již lze celkem považovat teoreticky za

ujasněné, že službami ve smyslu občanského práva jsou pouze ty služby, které splňují znaky, jež jsou vlastní podstatě společenských vztahů upravených občanským právem. Proto není třeba zabývat se tou částí neplacených služeb, při kterých jsou společenské vztahy, jež v souvislosti s jejich poskytováním vznikají, upravovány jinými právními prostředky než občanskoprávními (konkrétně zejména správním právem). Placené občanskoprávní služby tvoří — a vzhledem k tomu, že v 7. pětiletce sehraje rozhodující úlohu ta část osobní spotřeby, která je spjata s pracovními příjmy občanů — budou tvořit i nadále převážný zdroj nabývání zboží či jiných užitečných efektů v oblasti uspokojování osobních potřeb občanů. Tím tento institut bude i v dalším období (srov. závěry XVI. sjezdu KSČ, beroucí mj. v úvahu skutečnost, že důsledné uplatňování principů zaváděného Souboru opatření, včetně principu materiální zainteresovanosti, povede ke zvýšení výdělkových možností občanů a tím i k rozšíření požadavků na vnitřním trhu) přispívat významným způsobem ke stabilizaci a dalšímu zkvalitňování dosaženého standardu životní úrovně a zprostředkovaně k prohlubování a upevňování sociálních jistot občanů. Nelze ani ztrácet se zřetele, že služby plněním svých základních funkcí ve společnosti, tj. svou dostupností, připraveností a pohotovostí, kulturností a zejména řádnou kvalitou (např. prodeje, praní a žehlení prádla, úklidu, čištění, stravování, různých oprav, cestování a rekreace apod.) rozšiřují pracujícím, zejména ženám v jejich péči o rodinu, objem volného času a jeho racionální a efektivní využívání, jakožto významné podmínky pro jejich společenskou aktivitu a všestranný rozvoj individuality jejich osobnosti. Proto má další rozvoj služeb¹⁹⁾ a jejich stálé zdokonalování význam nejen z hlediska uspokojování osobních potřeb jednotlivých občanů, nýbrž i z hlediska celospolečenského. Zkrátka, stává se i důležitým politickým úkolem.²⁰⁾ Vzdor tomu se institut služeb netěšil odpovídajícím zájmu teorie občanského práva. Skutečností, která byla ověřena více než šestnáctiletými zkušenostmi praxe, však zůstává, že tato netradičně koncipovaná kategorie občanského práva se ve svých hlavních rysech osvědčila a že stanovením práv a povinností, právních záruk i vymezením odpovědnosti významným podílem přispěla a přispívá — vedle dalších so-

¹⁹⁾ Srov. již cit. Zprávu o hlavních směrech, str. 4; srov. též Zprávu o činnosti ÚV KSČ XXVI. sjezdu a další úkoly strany, ze které vyplývá, že „prvotadého výzkumu v úsilí strany a zvyšování životní úrovně nabývá rozšiřování výroby a zlepšování kvality spotřebního zboží a rozvoj služeb“ (Rudé právo ze dne 24. 2. 1981, str. 5).

²⁰⁾ Další rozvoj a kvalita služeb „... není pouze ekonomickou, ale i vysoce politickou otázkou“. Podle úrovně služeb „... posuzují občané — ať spravedlivě či nespravedlivě — i náš společenský systém...“ (cit. Zpráva o činnosti, str. 4).

Obdobně L. I. Brežněv ve Zprávě o činnosti ÚV KSSS a o dalších úkolech strany na XXVI. sjezdu KSSS uvedl: „... To, o čem mluvíme — potraviny, spotřební zboží, služby — to jsou otázky každodenního života miliónů lidí. Obchody, jídelny, prádelny a chemické čistírny navštěvují lidé každý den. Co si mohou koupit? Jak jsou přijímáni? Jak se s nimi zachází? Kolik času vynakládají na různé všední starosti? Podle toho, jak se tyto problémy řeší, hodnotí lidé do značné míry naši práci. Posuzují přísně i náročně. Nesmíme na to zapomínat...“ (Rudé právo z 24. 2. 1981, str. 5).

ciálních faktorů²¹ — ke stabilizaci právního postavení a jistot občanů jako spotřebitelů. Je ovšem přirozené, že občanskoprávní úprava služeb nemůže překročit své hranice a přímo řešit některé nedostatky, jež se v této frekventované a pro občany zvláště důležité a citlivé oblasti vyskytují a které mají svůj zdroj v disproporcích ekonomické sféry, v nepružném řízení a organizaci apod. (srov. např. neuváženě prováděnou integraci a rozmísťování provozoven a zařízení služeb, zejména ukvapené rušení menších provozoven poskytujících služby, takže občané stráví za účelem běžných oprav či jiných podobných služeb mnoho svého volného času, nevhodně upravená doba pro poskytování služeb, ale i nedostatečnou nabídku, šíří a pestrost některého sortimentu zboží a služeb, zejména např. inovovaných výrobků vyvolávajících vyšší poptávku apod.).

Důležitým úkolem, který před teorií občanského práva stojí, je, aby v souladu se závěry XVI. sjezdu KSČ i programovým prohlášením vlády ČSSR, které v souladu s postupným uspokojováním potřeb naší společnosti i vyššími požadavky a nároky lidí kladou zákonitě důraz na prosazování kvalitativních hledisek, navázala na dosavadní výzkum, jakož i na poznatky praxe a celý institut služeb soustavně a dlouhodobě rozpracovávala (v tomto směru by se měla věda občanského práva mj. zapojit svým specifickým příspěvkem i do interdisciplinárního a multidisciplinárního výzkumu tohoto institutu) s cílem přispívat svým nezastupitelným podílem k zásadnímu zlepšení na tomto úseku, tak mimořádně významném pro každodenní spokojený život občanů.

S ohledem na dosavadní zkušenosti by měl být výzkum zaměřen zejména na další zvýšení účinnosti této důležité normativní úpravy a její řádné fungování v praxi, jako jeden z významných předpokladů plynulého a ve všech směrech řádného zajišťování osobních potřeb občanů v souladu s jejich zájmy a zálibami. Konkrétně půjde o rozpracování takových otázek, jako zda není v souladu s potřebami dalšího rozvoje společnosti, jakož i s požadavky prohlubování právní ochrany a jistoty občanů třeba výslovně v občanském zákoníku rozšířit dosavadní typy služeb o úpravu některých — v důsledku sedmnáctiletého vývoje — dnes již rovněž základních služeb (např. služeb při rekreaci a cestování, služeb ve formě Multiservisu, či obdobných servisních činností). Uvážit je třeba i zdokonalování jednotlivých práv a povinností i jejich záruk, a to na straně jak organizací poskytujících služby, tak i samotných občanů (získané poznatky při poskytování služeb např. ve formě Multiservisu či peněžních služeb totiž svědčí o tom, že ani občané nerespektují vždy zásadu „pacta sunt servanda“ a neplní buď vůbec či řádně převzaté smluvní závazky). V souvislosti s rozvojem vědy a techniky bude třeba blíže rozpracovat již zmíněnou občanskoprávní problematiku, která vzniká při automatizovaném poskytování některých druhů služeb. V souladu s celospolečenskými požadavky kladoucími důraz na vyšší náročnost se stává ve světle

²¹) Jedním z těchto významných sociálních faktorů je mj. zachování stability celkové hladiny maloobchodních cen zboží uspokojujícího základní životní potřeby obyvatelstva (srov. již. cit. Zprávu o činnosti, str. 3).

závěrů XVI. sjezdu KSČ aktuální i zajištění účinné občanskoprávní ochrany občanů jako spotřebitelů. Občanské právo jako jeden z garantů má přispívat k tomu, aby občané za své poctivě vydělané peníze získávali zboží i výsledky služeb náležité úrovně, zejména řádné kvality (to vše platí tím spíše, že vzhledem k měnící se skladbě osobní spotřeby přibývá průmyslového zboží, které má občanům sloužit dlouhodobě, a že bude docházet ke zvyšování poptávky po technicky náročnějších a dokonalejších výrobcích s vysokými užitnými a estetickými vlastnostmi apod.).

Proto nabývá takového významu i další rozpracování důsledného a bezmezerovitě vybudovaného systému občanskoprávních záruk při poskytování vadné či opožděné služby, právě tak jako při event. neposkytování služby vůbec. Taková občanskoprávní ochrana občanů v oblasti služeb přispívá významnou a nezastupitelnou měrou k zabezpečení jejich komplexní sociální ochrany jako spotřebitelů. Občanskoprávní ochrana tak napomáhá ke zvyšování kvalitního uspokojování nejen základních, nýbrž i dalších osobních potřeb občanů, které dnes spolu se zabezpečováním a dalším zkvalitňováním životní úrovně vystupují stále více do popředí zájmu občanů (srov. např. služby, které umožňují občanům účelné využívání volného času a jež souvisejí s rozvojem motorismu, s rekreací a cestováním; za tyto služby občané v současné době vydávají nemalou část svých pracovních příjmů). Účinná občanskoprávní ochrana občanů jako spotřebitelů zboží a výsledků služeb přispívá v širších souvislostech i k tomu, aby se z jejich celkové mimopracovní doby vyčlenil co největší rozsah pro racionální využití volného času, jakož i pro ústavou zaručený odpočinek po práci. V tom se projevuje přínos a mimořádně závažný celospolečenský význam občanskoprávního institutu služeb pro seberealizaci občanů, pro jejich celkovou spokojenost, jejich uvědomělou pracovní a společenskou aktivitu a iniciativu a ve svých důsledcích i pro vytváření příznivých nálad a žádoucího politického klimatu ve společnosti.

V rámci širších politickoekonomických souvislostí (srov. Soubor opatření) by neměly zůstat stranou ani služby poskytované občanům těmi spoluobčany na základě povolení národního výboru, kteří pro své úkoly při péči o rodinu, zdraví či věk nemohou tyto práce konat v pracovním poměru (srov. Zásady schválené usnesením vlády z 3. 3. 1965 pod č. 20/1965 Sb.). I to je v současné době určitý zdroj uspokojování osobních potřeb, který je z celospolečenského hlediska prospěšný a jehož možnosti v různých formách využití je třeba v rámci širších politickoekonomických souvislostí domýšlet i po právní stránce.

V oblasti závazkového práva je však třeba při výzkumu věnovat větší pozornost než dosud i hlubšímu rozpracování majetkových vztahů mezi občany navzájem. Je tomu tak proto, že rovněž tímto způsobem zatím dochází a bude docházet k uspokojování určité části osobních potřeb občanů. Přitom nelze ztrácet ze zřetele, že cílem této části občanského práva je posilování prvků spolupráce, součinnosti a pomoci jako konkrétních projevů pravidel socialistického soužití ve vzájemných vztazích mezi občany. S tím úzce souvisí i aktuální požadavek, aby vzájemná spolupráce, součinnost a pomoc v těchto občanskoprávních vztazích nebyly zneuží-

vány k nedovolené činnosti, k neoprávněným ziskům apod. Tím, že tato část občanského práva napomáhá specifickým působením k upevňování principů socialistického soužití, přispívá k jejich osvojování společenským vědomím a zároveň k hlubšímu pronikání do myšlení a jednání jednotlivých občanů.

V současném období výstavby rozvinuté socialistické společnosti vystupují do popředí rovněž otázky občanskoprávní prevence a odpovědnosti a s ní ve funkčním komplexu spjaté principy reparace, satisfakce, popř. represe. Zvláštní pozornosti si zaslouží zejména ucelený a prohloubený výzkum občanskoprávní prevence jako významného prostředku aktivního boje společnosti proti protiprávnímu jednání, včetně reálných možností i mezi tohoto druhu prevence jako základního předpokladu její skutečné účinnosti v praxi. Dojde-li však již k porušení principu prevence a k protiprávnímu zásahu do občanskoprávních vztahů a vzniku újmy, s čímž je třeba vzhledem k řadě působících subjektivních důvodů, ale i objektivních příčin vyvolávaných zejména obrovským rozmachem techniky, zatím i nadále počítat, je namístě uvést do pohybu dobře, bezmezerovitě i adresně fungující mechanismus občanskoprávní odpovědnosti. V soudobých náročných společenských podmínkách, kdy jde nejen o rozvoj nových zdrojů bohatství, nýbrž zejména i o jejich hospodářské využití a ochranu, vystupuje do popředí zejména požadavek účinného odškodnění těch ztrát, které jsou způsobeny na majetku v socialistickém vlastnictví. To vše vyžaduje zabývat se všestranně a s hlubokou znalostí složitých jevů ekonomiky, politiky, morálky, ale i psychologie lidí v moderní rozvinuté společnosti, jako je naše socialistická společnost, stavem i tendencemi vývoje občanskoprávní odpovědnosti vůbec, občanskoprávní odpovědnosti za škodu zvláště. Půjde přitom zejména o to ukázat, jak vedle občanskoprávního odpovědnostního principu zavinění, který pro své hodnoty etické, výchovné a společenské stabilně tvoří a zřejmě bude tvořit i v budoucnu významný základ občanskoprávní odpovědnosti (z toho důvodu by tudíž nebylo namístě hovořit o ústupu či soumraku tohoto principu a tedy i druhu odpovědnosti), je v důsledku vědeckotechnického rozvoje zejména v oblasti průmyslu, zemědělství a dopravy, jakož i společenského úsilí zabezpečovat co nejúčinněji náhradu vznikajících škod posilován objektivní odpovědnostní princip (princip rizika) jako další důležitý základ občanskoprávní odpovědnosti. Tyto otázky vystupují v současné době do popředí v souvislosti s rozvojem nových zdrojů zvýšeného nebezpečí spjatých jmenovitě s využíváním jaderné energie a jaderné technologie (zmíněné otázky bude zřejmě třeba řešit komplexně, a to ve zvláštních předpisech s cílem usilovat tu o optimální vazbu mezi zajištěním potřebného prostoru pro dynamiku vědeckotechnického pokroku na straně jedné a zabezpečením účinné a spravedlivé ochrany občanů před možnými neúnosnými důsledky vědy a techniky na straně druhé). Nelze přitom ztrácet se zřetele, že rozvoj objektivní odpovědnosti (odpovědnosti na základě rizika) je provázen rozvojem pojištění, které z funkčního hlediska sleduje v jednotlivých případech zabezpečit subjekty před důsledky škodlivých událostí (nehod) vyvolaných určitým jednáním, resp. určitou čin-

ností, a to formou kolektivního rozvrhu škody. Této společenské tendenci bude proto odpovídat takový vědecký výzkum, který zaměří svou pozornost i na hluboké propracování vzájemného vztahu občanskoprávní odpovědnosti a pojištění s cílem racionálně sladit a doplnit — a tedy nikoli vzájemně vyloučit — jejich úlohu v moderní socialistické společnosti. Do popředí vědeckého výzkumu vystoupí i v dalším období zřejmě některé dílčí — zatím stále plně nedořešené — otázky občanskoprávní odpovědnosti, jako je např. otázka zavinění, včetně vztahu zavinění a protiprávnosti, jakož i měřítko (kritéria) vymezení nedbalosti, otázka zavinění organizací, včetně tzv. anonymity zavinění, problematika plné a omezené náhrady škody, jakož i vztahu naturální a peněžité náhrady, otázka nápravy immateriální újmy (včetně způsobu i rozsahu této nápravy). Zvláštní pozornost vědeckého výzkumu si zaslouží rovněž syntetické zkoumání celkového vztahu i jednotlivých otázek občanskoprávní a pracovníprávní odpovědnosti, občanskoprávní a hospodářskoprávní odpovědnosti, jakož i občanskoprávní a trestní odpovědnosti. V tomto směru společně koordinovaný výzkum — až dosud velmi opomíjený — by mohl přinést řadu významných a užitečných poznatků.

V soudobých společenských podmínkách s výskytem některých protisociálních jevů si nadále zachovává své opodstatnění i občanskoprávní odpovědnost za neoprávněně získaný majetkový prospěch. Kromě potřeby dalšího prohlubování teoretických základů tohoto institutu i zpracování některých jeho jednotlivých případů (srov. např. problematiku opuštění věcí) půjde zejména o to teoreticky dále dopracovat možnosti zvýšení účinnosti majetkového postihu tam, kde byl prospěch získán z nepoctivých zdrojů, postavení a úlohu prokurátora v případech, které má na mysli § 457 odst. 2, 3 obč. zák., jakož i majetkoprávní postavení státu v případech předpokládaných § 456 obč. zák. V této souvislosti — avšak s platností pro celou oblast občanského hmotného práva — je třeba znovu opakovat, že při výzkumu kterékoli občanskoprávní otázky je nutno vždy pečlivě uvažovat, zda navrhovaná varianta řešení je ve funkčním souladu s podstatou občanského práva a zda není v rámci jednotného právního řádu namístě volit k dosažení určitého cíle sledovaného společností jiné adekvátnější právní prostředky než občanskoprávní.

V souladu s dosaženým stupněm hmotné životní úrovně, jakož i s podstatou společenských vztahů, upravovaných občanským právem, nelze v oblasti občanského práva ztrácet ze zřetele ani možnosti dalšího rozšíření dispozic zůstavitele (např. možnost rozšíření dosavadních forem závěti, uvažování obsahu právní ochrany poskytované neopomenutelným dědicům, problematika započtení, ev. možnost určitého obnovení zřeknutí se dědictví apod.). Má-li občan jako subjekt občanskoprávních vztahů zásadní možnost nakládat svobodně se svými majetkovými statky ještě za svého života, není důvodu mu tuto dispozici upírat — při současném respektování některých zvlášť důležitých společenských zájmů — ani při přechodu jeho majetkových práv pro případ jeho smrti. Jak určité skutečnosti moderního života (např. objektivní prodloužení lidského věku v souvislosti s celkovým zlepšením podmínek života, růst rizik spjatý se značnou inten-

zifikací provozu různých technických prostředků — srov. zejména automobilový provoz a nehody s ním spojené apod.), tak i některé morální zřetele naznačují potřebu věnovat v oblasti občanského práva pozornost též dosavadnímu systému dědických skupin, především otázce možnosti rozšíření rozsahu zákonných dědiců. Jde konkrétně o rozšíření okruhu zákonných dědiců o prarodiče zůstavitele, kteří se často významně podílejí na vytváření těch majetkových hodnot, které později připadly jejich vnukům.

Dalším důležitým úkolem v oblasti občanského práva je hlouběji objasňovat rovněž základní otázky ryze osobních — osobnostních a osobně majetkových vztahů, které tvoří v soudobých podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti integrální součást občanskoprávních vztahů a tím i občanskoprávního postavení občanů. Tento požadavek jasně vyplývá ze závěrů XVI. sjezdu KSC, který — vycházející se zákonitostí i perspektiv socialistické společnosti — vyzdvihuje v procesu dalšího rozvíjení socialistické demokracie do popředí význam rozšiřování, prohlubování a obohacování všech práv a jim odpovídajících povinností občanů, zdokonalování jejich záruk a posilování jejich ochrany, a to jak pro všestranný a harmonický rozvoj občanů, tak pro další rozkvět socialistické společnosti. Tento stav a vývojové tendence socialistického občanského práva se v současné době promítají v občanském zákonodárství všech socialistických zemí, kde úprava těchto otázek tvoří — přes některé teoretické názorové rozdíly — důležitou součást jejich základních kodexů. Zvláštního významu nabývají v soudobých podmínkách socialistické společnosti otázky ryze osobních — osobnostních a osobně majetkových práv zejména v souvislosti s rozvojem různých forem vědeckotechnického pokroku. Rozvoj vědeckotechnického pokroku ovlivňující v různých podobách řadu společenských vztahů se v některých směrech významně dotýká i občanskoprávního — osobnostního postavení občana. Svůj význam si však dnes otázky ryze osobních — osobnostních a osobně majetkových vztahů zachovávají i ve spojení s problematikou občanských a lidských práv, a to nejen ve vnitrostátním měřítku, nýbrž zejména v ideologickém zápase vedeném také na právní frontě v širších mezinárodních souvislostech. Nezřídka se lze totiž setkat s tvrzením buržoazních teoretiků, že socialistická společnost klade na první místo jen ekonomická práva, zatímco ostatní kategorie práv považuje za podružné. Socialistická marxistickoleninská věda o právu však naopak vychází z koncepce nerozlučné jednoty všech práv, včetně práv osobních (osobnostních). Realizace každého z těchto práv je totiž potřebná pro zajištění normální činnosti občanů v socialistické společnosti, jakož i pro všestranný a harmonický rozvoj jejich osobnosti.

U ryze osobních — osobnostních práv bude konkrétně třeba pokračovat v teoretickém objasnění některých problémů základního charakteru. Jde např. o teoretické prohloubení pojetí osobnostního právního vztahu (včetně jeho postavení v systému jak občanskoprávních vztahů, tak ale i ostatních právních vztahů, zejména ústavněprávních), o některé občanskoprávní osobnostní aspekty různých zásahů do sféry občanů při dalším rozvíjení vědeckotechnického pokroku, jakož i o řadu dalších otázek, spjatých s od-

povědností za porušení osobnostních práv, zejména otázek dalšího posílení právních záruk ochrany osobnosti občanů (srov. např. možnost dalších sankcí tam, kde morální forma zadostiučinění již neodpovídá tíži a dosahu protiprávního zásahu do osobnostní sféry občana).

Nemalé úkoly však v současné době vystupují v oblasti občanského práva, i pokud jde o osobně majetkové vztahy. V oblasti autorského práva — jak ostatně naznačilo její mezinárodní socialistické sympozium v Praze v r. 1979 — vystupují v souvislosti s prohloubením vzájemné spolupráce socialistických zemí v procesu integrace do popředí zejména otázky mezinárodního autorského práva socialistických zemí RVHP. Pokračujícího teoretického výzkumu si však v souvislosti s rozvojem vědy a techniky žádá i problematika autorského práva v oblasti televize, rozhlasu, informací, dokumentace a výpočetní techniky. Zároveň závažné úkoly však stojí před občanským právem v oblasti průmyslových práv. V tomto směru je třeba zvláštní pozornost výzkumu zaměřit zejména na základní teoretické otázky těchto práv.

V neposlední řadě je třeba zintenzívnit rovněž podíl občanského práva na výzkumu mezinárodně obchodní oblasti. Jde zejména o dlouhodobý komplexní výzkum právních otázek spjatých s prohlubováním mezinárodní dělby práce, zvláště pak se socialistickou ekonomickou integrací v rámci RVHP (bližšímu rozpracování těchto otázek bude třeba věnovat pozornost v úzké koordinaci s dalšími zúčastněnými vědními obory).

Občanské právo procesní

Naše společnost si jako jeden ze svých cílů v současných podmínkách výstavby rozvinuté socialistické společnosti vytkla poskytovat občanům právní jistotu, jakožto významnou součást jejich celkových sociálních jistot. V tomto směru přísluší významné poslání i občanskému procesu, který představuje jednu z nejdůležitějších záruk socialistické zákonnosti. I ve sféře občanského procesu platí to, co bylo řečeno na XVI. sjezdu KSČ obecně, totiž že „...důležitým úkolem státního aparátu je dbát na dodržování socialistické zákonnosti. Naše zákony jsou vyjádřením vůle lidu, chrání práva a zájmy občanů i naše společenské zřízení. Pěstovat úctu k právům a zákonům...“.

Je to právě občanský proces, který napomáhá realizaci a prosazení subjektivních práv, vyplývajících zejména z občanskoprávních a rodinně-právních vztahů, všude tam, kde nejsou zmíněná práva respektována a kde subjektivním právům odpovídající povinnosti nejsou plněny dobrovolně.

Posláním občanského procesu je poskytovat ohroženým či porušeným subjektivním právům rychlou, účinnou a zároveň co nejméně nákladnou ochranu.²²⁾ Tím se občanský proces socialistických států odliší od sou-

²²⁾ Srov. již cit. Zprávu o činnosti, kde se mj. konstatuje: „...Své povinnosti odpovědně plnili Sbor národní bezpečnosti a další složky ministerstva vnitra, orgány soudů a prokuratury...“ „Skutečnost, že náš občan může pokojně pracovat a užívat v klidu plody své práce, je i jejich zásluha.“

dobého občanského procesu kapitalistických států, který je značně komplikovaný, má zpravidla delší trvání a vyžaduje často takové náklady, že se pro méně majetné občany, příslušníky ovládaných pracujících tříd, stává pochybnou sama dostupnost soudní ochrany jejich práv či zákonných zájmů.

Od socialistického občanského procesu se očekává, že vedle poskytování ochrany subjektivním právům a zákonným zájmům občanů i socialistických organizací bude rovněž plnit významnou výchovnou úlohu. Občanský proces v sobě skrývá celou řadu prostředků, jimiž lze působit k přípravě socialistický myslících a socialisticky jednajících lidí. Bude úlohou dalšího vědeckého zpracování občanského práva procesního i jeho aplikace v praxi tyto prostředky odhalovat a zároveň jich co nejplněji a nejefektivněji využívat.

Proto také přísluší v oblasti občanského práva procesního jedno z předních míst prevenci. I v socialistické společnosti vznikají mezi občany navzájem, případně mezi občany a socialistickými organizacemi spory o jejich práva z majetkových, rodinných, pracovních či družstevních vztahů. Tyto spory představují jedny ze sociálních rozporů, jichž není prosta ani socialistická společnost a které musí ve svém vývoji průběžně překonávat. Nejvhodnější je, dojde-li k urovnání vzniklého sporu smírnou cestou, přičemž je třeba dávat přednost mimosoudnímu řešení daného případu. Také soud však musí ve stále širší míře působit k tomu, aby se sporné strany smířily, ať již ve smírčím řízení před zahájením řízení, nebo v samotném již zahájeném sporném řízení.

Nepodaří-li se vzniklý spor smírně ukončit, takže je nutno vydat příslušné rozhodnutí, je třeba tomuto rozhodnutí zajistit náležitou autoritu a vést občany k dobrovolnému plnění povinností z tohoto rozhodnutí vyplývajících. To vyloučí nezbytnost použití státního donucení v podobě soudního výkonu rozhodnutí (exekuce). Je ovšem třeba poznamenat, že o autoritu svého rozhodnutí se do značné míry musí postarat sám soud, a to spravedlivostí svého rozhodnutí a kvalitou jeho odůvodnění.

Socialistická společnost usiluje v intencích politiky KSČ, vytyčených na XVI. sjezdu, o neustálé prohlubování socialistické demokracie, a to nejen na úseku správy a v národním hospodářství, nýbrž také na úseku justice. I tento požadavek musí do budoucna respektovat věda občanského práva procesního, zákonodárství a aplikační praxe.

Pokud jde o konkrétní úkoly vědy občanského práva, vyplývající z hlavního poslání občanského procesu i občanského práva procesního, lze je vymezit s přihlédnutím k tomu, co bylo již v minulosti dostatečně zpracováno, takto:

1. Především je třeba komplexně a ve všech souvislostech, zejména v souvislosti s jinými právními obory, zpracovat otázku společenského poslání a působení občanského procesu. Taková teoretická studie je nezbytná jako výchozí a podkladový materiál ke zpracování celých dílčích úseků nebo i jednotlivých institutů občanského práva procesního. V rámci této studie by bylo vhodné věnovat pozornost preventivnímu působení soudu, především pak náležitému uplatňování ustanovení první a druhé hlavy

druhé části občanského soudního řádu, která je věnována činnosti soudu před zahájením řízení.

2. Protože je již monograficky důkladně zpracována otázka zařazení občanského práva procesního do systému práva, není třeba podrobněji se zabývat tímto tématem. Více sil je však třeba věnovat hlubšímu vysvětlení vzájemného vztahu občanského práva procesního a občanského práva hmotného. Hluboké zpracování této otázky by mohlo přispět nejen ke správnějšímu pochopení obou jmenovaných oborů, nýbrž i k jednoduššímu vysvětlení jednotlivých institutů, jako např. účastníků řízení, důkazního břemene aj. Zanedbatelná tu není ani potřeba budoucího zákonodárství.

3. Protože občanský proces je historicky nejstarším druhem právního procesu, z něhož se vyvinuly ostatní druhy procesu, bude v budoucnu nutno teoreticky zpracovat též vztah občanského procesu k procesu trestnímu, správnímu a zejména arbitrážnímu. Rovněž zpracování tohoto tématu by mohlo nemálo přispět k žádoucímu sjednocení zákonné úpravy, včetně odstranění zbytečných rozdílů, jež nejsou vyvolány např. povahou hmotného práva, tvořícího s daným procesem dialektickou jednotu. Výsledek vědeckého výzkumu této otázky by zajisté nebyl bez významu ani pro srovnávací pravovědu, zabývající se právními řády zemí světové socialistické soustavy. V širším rámci tohoto tématu bude třeba se zabývat otázkou občanskoprávní pravomoci soudu s tendencemi jejího vývoje do budoucna v souvislosti s posláním soudu v socialistické společnosti. Stranou pozornosti tu nebudou smět zůstat ani úvahy o působení nestátních orgánů při řešení neshod mezi občany v občanskoprávní oblasti. To bude zvláště aktuální v souvislosti s procesem dalšího prohlubování socialistické demokracie a s růstem podílu občanů na správě veřejných záležitostí.

4. Ústřední zásadu občanského procesu představuje zásada materiální pravdy, jejímuž plnému uplatnění mají napomáhat jak ostatní procesní zásady, tak jednotlivé procesní instituty. I když zásada materiální pravdy byla již monograficky zpracována, nelze nevidět, že se tak stalo v samotných začátcích socialistické vědy občanského práva procesního v Československu a že od té doby byly získány nové zkušenosti jak na úseku zákonodárném, tak především v aplikační praxi. Proto je třeba teoreticky znovu zpracovat zásadu materiální pravdy a její úlohu v soustavě základních zásad občanského procesu. Je to úkol o to důležitější, že právě zásada materiální pravdy vtiskuje socialistickému občanskému procesu jeho progresivní ráz a výrazně jej odlišuje od civilního procesu buržoazních zemí.

5. Vedle zásady materiální pravdy bude nutno věnovat zvláštní pozornost též dvěma zásadám, typickým pro občanský proces, a odlišujícím občanský proces např. od procesu trestního a správního. Jsou to zásada dispoziční a zásada projednací. Tyto zásady nutno zpracovat v úzké návaznosti na výsledky teoretického výzkumu vztahu mezi občanským právem hmotným a procesním, jakož i teoretického výzkumu poslání občanského procesu v naší socialistické společnosti. S teoretickým zpracováním dispoziční a pojednací zásady bude žádoucí sladit také výzkum

rozdílu mezi sporným a nesporným řízením, mezi obecným řízením a zvláštními druhy řízení, představujícími doplňky k obecné úpravě procesu a odchylky od ní. Na své teoretické zpracování v naší právnícké literatuře dosud čekají i otázky vztahu mezi občanským soudním řízením a řízením před státním notářstvím.

6. Málo pozornosti bylo naší procesní literaturou dosud věnováno otázce občanského procesního vztahu, ačkoli jde o jednu ze základních teoretických procesních otázek, na jejíž řešení je vázáno pojetí celé řady procesních institutů. Zejména je třeba provést přesné odlišení mezi právním vztahem procesněprávním a hmotněprávním vztahem a důkladně rozebrat jednotlivé prvky procesněprávního vztahu.

7. Jedním z nejvýznamnějších subjektů v občanském soudním řízení jsou účastníci tohoto řízení. Jak obtížné je vymezení okruhu účastníků řízení, to ukázala příprava občanského soudního řádu z roku 1950 i platného občanského soudního řádu. Stejně obtížné je i teoretické vymezení pojmu účastníka občanského soudního řízení. I v tomto směru se především očekává pomoc vědy občanského práva, která tu svůj dluh — přes některé pokusy — dosud plně neuspokojila. Právě tak je tomu i se zastoupením účastníků. Této otázce se až dosud podrobněji nevěnovala ani věda občanského práva hmotného a práva rodinného, ačkoli i zastoupení přináší v našem socialistickém právu řadu nových problémů (mj. již také pro odlišnost pojetí zastoupení v socialistických a kapitalistických státech).

8. Stěžejní součástí občanského procesu (jako ostatně každého procesu) je dokazování, které má za úkol napomáhat správnému zjištění skutkového stavu věci. Proto byly také prvé rozsáhlejší monografie z oboru občanského práva procesního věnovány právě dokazování. Na tyto monografie navázaly též práce pozdější, dokonce i práce interdisciplinární povahy. Přesto ani zde není věda občanského práva procesního bez závazků, jak pokud jde o obecné otázky dokazování, tak zejména pokud jde o rozbor jednotlivých důkazních prostředků. Také zde by teorie měla na základě dosavadních zkušeností přijít se závažnými podněty *de lege ferenda* i s náměty pro vlastní aplikační praxi. Snad více než jinde, jak to vyplývá z postupujícího vědeckotechnického pokroku, si bude výzkum v této oblasti žádat úzké součinnosti i s jinými vědními odvětvími, jmenovitě s vědami přírodními, technickými a lékařskými.

9. Poměrně dost místa bylo v československé socialistické procesualistické literatuře zatím věnováno rozboru soudních rozhodnutí. Této problematice však bude nutno, a to vzhledem k závažnosti soudních rozhodnutí, jimiž stát prostřednictvím soudu vyjadřuje svůj názor na daný právní vztah či na dané sporné právo, věnovat soustavnou pozornost. Především však bude třeba, a to co nejdříve, zpracovat některé dílčí otázky. Konkrétně půjde zejména o otázku právní moci a vykonatelnosti soudních rozhodnutí (je namístě upozornit v této souvislosti mj. i na význam právní moci rozhodnutí pro právní jistotu občanů a socialistických organizací). Zvláštní péči si tu vyžádá plnění výchovné role rozhodnutí, což však je součást širší, již zmíněné problematiky, a to výchovného posílání občanského soudního řízení jako celku. Je třeba zde jen připomenout,

že občanské soudní řízení má všechny předpoklady k tomu, aby pomáhalo naplňovat morální kodex socialistického a komunistického člověka (např. tím, že soud povede občany k důslednému dodržování zákonů i ostatních právních předpisů, k ochraně socialistického vlastnictví, k pracovní kázní, k řádnému plnění povinností vůči vlastní rodině, k prosazování celospolečenských zájmů, k respektování práv spoluobčanů, dodržování pravidel socialistického soužití apod.).

10. Zpracován byl již jako celek jediný náš řádný opravný prostředek k občanskému soudnímu řízení, tj. odvolání. Přesto si v jednotlivostech některé otázky, zejména účinky podání odvolání a jejich rozsah, právě tak jako rozsah projednávání odvolání vůbec žádají ještě podrobnější zpracování.

Z mimořádných opravných prostředků byla dosud podstatně širě zpracována problematika stížnosti pro porušení zákona, méně již problematika obnovy řízení. Pozornost však bude nutno věnovat též vzájemnému vztahu řádných a mimořádných opravných prostředků a opravným systémům (ve vztahu k ostatním druhům procesu) vůbec.

11. K jednomu tématu se naše občanskoprávní procesní teorie neprávem chovala zcela macešsky. Tímto tématem jsou náklady řízení. Snad není toto téma juristicky atraktivní, avšak zcela určitě nese s sebou politické a sociální aspekty. Vždyť právě úprava nákladů řízení, včetně rozsáhlé možnosti osvobození od soudních poplatků a bezplatného zastoupení, zpřístupňuje občanům soudní ochranu jejich ohrožených či porušených subjektivních práv.

12. Bylo již shora uvedeno, jaký význam má pro řešení sporů, které vznikají mezi občany navzájem, popř. mezi občany a socialistickými organizacemi, správné urovnání jejich záležitosti. Přesto nebyl věnován ani smířčímu řízení před zahájením řízení, ani vedení účastníků ke smírnému uspořádání vzájemných právních vztahů, ani smíru uzavřenému během řízení a rovnajícimu se co do svých účinků pravomocnému rozsudku, dostatek pozornosti ze strany naší socialistické procesněprávní vědy. Přitom jsou tu zcela nasnadě hlubší společenské souvislosti, zejména s prohlubováním principů socialistického způsobu života apod.

13. Několik závažných dílčích studií bylo napsáno z oblasti obecných ustanovení o výkonu rozhodnutí. V celém komplexu však tato velká a politicky nesmírně závažná část občanského práva procesního na své zpracování dosud čeká. To je nežádoucí stav již proto, že bez teoretického zpracování základních a obecných otázek nelze dost dobře zpracovávat otázky zvláštní, tj. otázky jednotlivých druhů a způsobů výkonu rozhodnutí. Zejména se naše právní teorie dosud v patřičné hloubce nevypořádala s posláním a pojetím výkonu rozhodnutí v socialistické společnosti, s činností soudu před nařízením výkonu rozhodnutí, s rozsahem výkonu rozhodnutí, s podmínkami jeho odkladu a zastavení.

14. Z jednotlivých způsobů výkonu rozhodnutí byl monograficky zpracován pouze výkon rozhodnutí srážkami ze mzdy. Rovněž to se však již stalo před dvěma desítkami let. Zatím legislativa i praxe tu přišly s celou řadou podnětů k novému vědeckému zpracování tohoto způsobu výkonu

rozhodnutí. Nové zpracování je tu zcela nepochybně zapotřebí již proto, že výkon rozhodnutí srážkami ze mzdy představuje nejfrekventovanější způsob výkonu rozhodnutí, přičemž předmětem výkonu rozhodnutí je v tomto případě mzda občana, ze které občan hradí své základní životní, hmotné a kulturní potřeby. Postih práva na mzdu může mít pro občana velmi nepříjemné následky, takže je tu třeba postupovat obzvláště citlivě.

Kromě výkonu rozhodnutí srážkami ze mzdy ostatní způsoby výkonu rozhodnutí — ať již směřují k vydobytí peněžitých pohledávek či nepe- něžitého plnění — monograficky zatím nebyly zpracovány vůbec. Přitom lze očekávat, že zejména spolu s předpokládaným růstem fondu osobního vlastnictví se rozšíří i uplatnění ostatních způsobů výkonu rozhodnutí, zejména výkonu rozhodnutí prodejem movitých věcí či nemovitostí.

Se zřetelem k potížím, které se v praxi soustavně vyskytují, jakož i se zřetelem k tomu, že právě tu dochází často ke ztrpčování života řady občanů, včetně nezletilých dětí, mělo by dojít též k náležitému teoretic- kému zpracování otázek výkonu rozhodnutí ohledně výchovy nezletilých dětí a úpravy styku rodičů s nimi.

15. Zanedbatelná pro podrobnější zpracování není ani problematika předběžných opatření. Ta hrají mimořádnou roli, jak pokud jde o před- běžnou úpravu práv účastníků (zejména pro zabezpečení náležité výživy nezletilých dětí), tak pokud jde o zajištění úspěšného budoucího výkonu rozhodnutí. Zejména si tu však žádají náležitého vysvětlení předběžná opatření, která spočívají v zákazu užívání určité věci či právní dispozice s ní.

16. Prohloubení demokratické povahy občanského procesu klade před občanskoprávní procesní teorií jako vážný úkol zabývat se analýzou do- savadní úpravy senátního a samosoudcovského rozhodování a dospět tu popř. k návrhům de lege ferenda, týkajícím se senátního rozhodování ve složitějších majetkových věcech (v souvislosti s tím by měla být uvažo- vána též problematika případné specializace jednotlivých senátů soudu prvního a druhého stupně). Je třeba uvítat, že se naše procesní literatura již zabývala posláním soudců z lidu v občanském soudním řízení. Avšak i k této otázce se bude třeba neustále vracet.

Je dobře známo, že přes provedenou právní úpravu se v praxi jen málo uplatňuje účast národního výboru či společenské organizace v občanském soudním řízení. Před naší procesní teorií stojí úkol zabývat se příčinami tohoto jevu a přispět k nápravě současného stavu. V minulosti pomohla právní teorie i plnějšimu uplatnění účasti prokurátora v občanském soud- ním řízení. I tu však jde již o literaturu starší. Proto by patrně bylo na- místě věnovat se znovu podrobněji i této otázce, a to v zájmu úplnosti prosazování socialistické zákonnosti na všech úsecích společenského života.

17. Vnitrostátními úkoly se však další rozvoj vědy občanského práva procesního nevyčerpává. Několik představitelů naší procesněprávní vědy se podílelo na přípravě rozsáhlého sborníku o úpravě občanského procesu v jednotlivých zemích RVHP, který vyšel v Moskvě. Sborník lze označit za srovnávací studii, která poskytuje důležité informace o platných so- cialistických úpravách. V započaté práci však bude třeba pokračovat a vy-

vozovat závěry ze shodnosti a odlišnosti příslušné právní úpravy. To by mohlo sehrát významnou úlohu při sbližování právních řádů zemí RVHP.

18. Brzy po vydání občanského soudního řádu z roku 1950 byla připravena učebnice občanského práva procesního, po které následoval vědecký komentář k občanskému soudnímu řádu. Historie se opakovala i po vydání platného občanského soudního řádu z roku 1963. Během několika málo let v této oblasti vyšla nová učebnice i vědecký komentář. Bohužel oba uvedené tituly již vzhledem k dalšímu vývoji zákonodárství i právní praxe zastaraly. Je proto třeba postarat se o náhradu. Rukopis nové celostátní učebnice je již téměř hotov. Zároveň se vytváří kolektiv pro zpracování nového komentáře. Hlavním úkolem do budoucna však po monografickém pokrytí stěžejních partií občanského procesu zůstává příprava vědeckého systému československého socialistického občanského práva procesního, k němuž je třeba základní kameny pokládat již v současné době. Právě ve zmíněném systému bude nejlépe vyjádřeno, jak občanské procesní právo pomáhá společnosti při řešení jejich úkolů, vyplývajících ze zákonitostí výstavby rozvinuté socialistické společnosti.

Rodinné právo

V oblasti vědy rodinného práva vystupuje vzhledem ke vzájemnému úzkému působení společnosti a rodiny v soudobých sociálních podmínkách, zejména pak vzhledem ke zvyšující se všestranné péči společnosti o dítě, matku a mladá manželství,²³⁾ mimořádně do popředí výzkum vztahu a optimální vazby správního a rodinného práva. Hlubší a soustavnou pozornost si vyžaduje i zkoumání možností a mezí dalšího zvyšování účinnosti rodinněprávní úpravy při stabilizaci rodiny a při předcházení rozvatům manželství (zvláště tam, kde jsou postižena manželství s nezletilými dětmi), rodinněprávní prostředky zabezpečující ochranu manželského soužití, problematika výchovy nezletilých dětí vůbec, náhradní rodičovská péče zvláště, řada otázek výživného, jakož i některé další majetkové vztahy v rodině, jejichž základ je odvozován z hospodářské funkce rodiny. Možnosti výzkumu v těchto směrech nejsou zdaleka vyčerpány. Při tomto bádání se povětšinou uplatní multidisciplinární, resp. interdisciplinární přístup, v nichž však má rodinněprávní výzkum své specifické a tudíž nezastupitelné místo.

Mimořádné pozornosti si zasluhuje též hlubší analýza právního postavení nezletilých dětí a jejich právní ochrany. V této souvislosti nemůže být opomenuta ani nerozlučná souvislost mezi péčí socialistického státu o manželství a rodiny s dětmi na straně jedné a vysokou odpovědností rodičů za výchovu dětí na straně druhé. V tomto směru rodinné právo musí splnit účinně svou specifickou úlohu, která je v soudobé socialistické společnosti nezastupitelná.

²³⁾ Srov. již cit. Zprávu o činnosti, kde se konstatuje: „...prostředky vynaložené na placenou mateřskou dovolenou, přídavky na děti, novomanželské půjčky i jiné vymoženosti, vzrostly proti roku 1975 o 26,4 % (str. 3).

Další rozvoj vědeckotechnického pokroku přináší některé nové poznatky a objevy, které se dotýkají i právního postavení členů rodinného kolektivu (v současné době srov. konkrétně připravovanou zákonnou úpravu právních důsledků umělého oplodnění). Proto je třeba teoreticky všestranně rozpracovávat i tyto otázky.

ЗДЕНЕК ЧЕШКА—ИРЖИ ШВЕСТКА

К вопросу о состоянии и задачах науки гражданского материального права, гражданского процессуального права и семейного права после XVI съезда КПЧ

РЕЗЮМЕ

Представленная статья базируется на творческих решениях XVI съезда КПЧ XXVI съезда КПСС и в ней широко обсуждаются состояние и задачи гражданского материального права, гражданского процессуального права и семейного права.

После краткого обзора отдельных этапов развития данных отраслей научного знания и дачи развернутой характеристики их роли в социалистическом обществе в сфере фундаментальных исследований, законодательства и правоприменительной практики, в статье уделено основное внимание задачам, которые перед наукой гражданского материального права, гражданского процессуального права и семейного права встают в связи с потребностями и запросами чехословацкого социалистического общества восьмидесятых годов, глубокое и всестороннее освещение которых дано на XVI съезде КПЧ.

ZDENĚK ČESKA—JIRÍ ŠVESTKA

Zum Zustand und zu Aufgaben der Wissenschaft des materiellen Zivilrechtes, Zivilprozeßrechtes und des Familienrechtes nach dem XVI. Parteitage der KPTsch

ZUSAMMENFASSUNG

Die durch initiative Schlüsse des XVI. Parteitages der KPTsch und des XXVI. Parteitages der KPdSU angeregte Abhandlung befaßt sich mit dem Zustand und den Aufgaben des materiellen Zivilrechtes, des Zivilprozeßrechtes und des Familienrechtes.

Nach der Darstellung einer Übersicht von Entwicklungsphasen der Wissenschaft dieser Rechtszweige und nach einer erschöpfenden Erläuterung deren Mission in der sozialistischen Gesellschaft im Bereich der Grundforschung, Gesetzgebung und der Applikationstätigkeit widmet die Abhandlung die Hauptaufmerksamkeit Aufgaben, die für die Wissenschaft des materiellen Zivilrechtes, des Zivilprozeßrechtes und des Familienrechtes die durch den XVI. Parteitag der KPTsch tiefgreifend und allseitig erläuterten Bedürfnisse und Anforderungen der tschechoslowakischen sozialistischen Gesellschaft der achtziger Jahre aufstellen.